Поки маємо час, усім робімо добро (Посл. Св. Павла Гал. 6.10)

НАША ВІРА

ВСЕУКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ГАЗЕТА

ГРУДЕНЬ 2015 Р.
№ 12 (333)

м.Київ

Газета заснована 1 вересня 1989 року наш індекс 61671

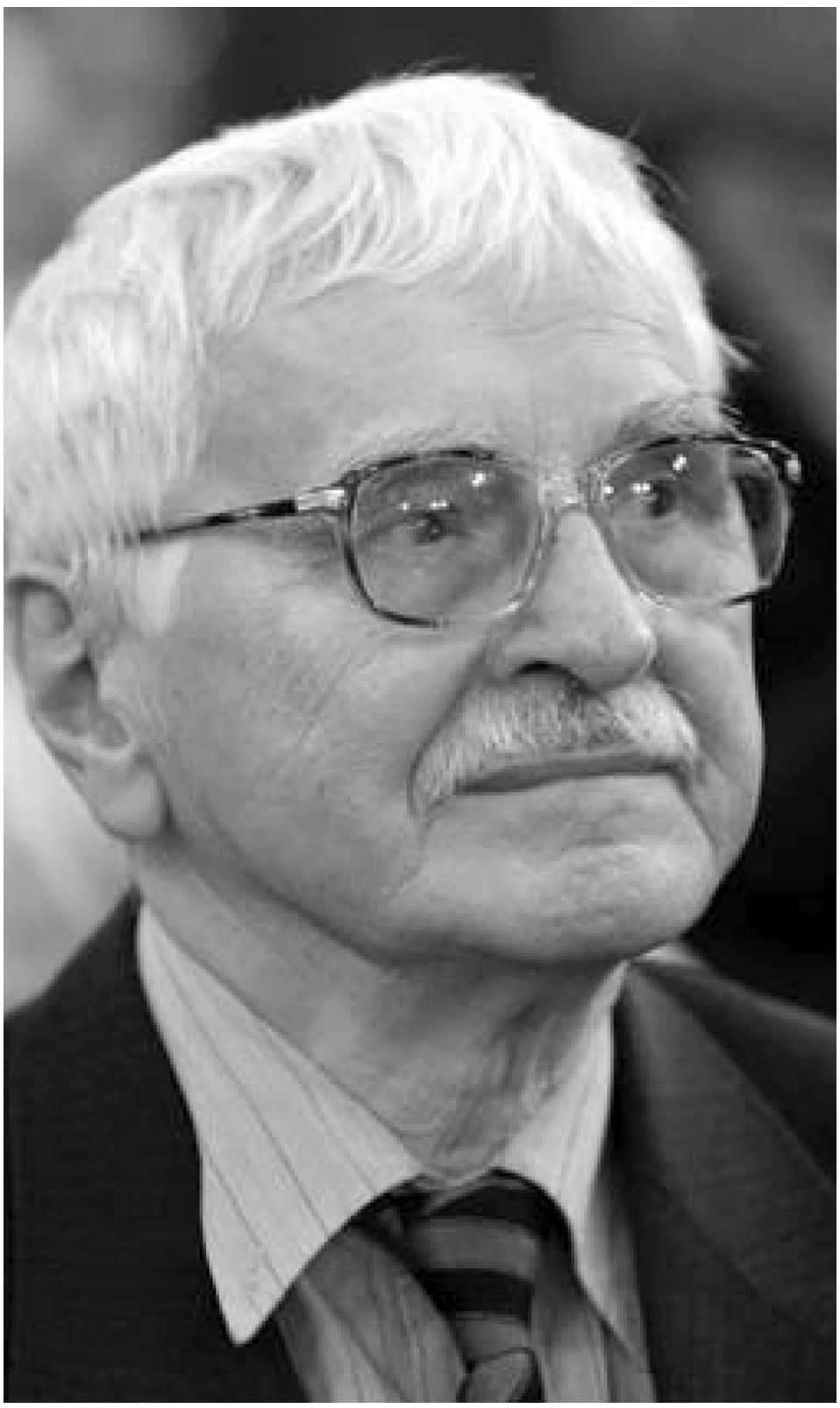

1 грудня 2015 минає рік від дня відходу із земного життя Євгена Олександровича Сверстюка – письменника, філософа, дисидента, багаторічного політв'язня, громадського діяча, засновника і головного редактора газети «Наша віра», великої особистости нашого часу.

Слава Всевишньому що ми зустрілися в світі який проплива розмивається

Євген Сверстюк

Отож присвячуємо це число газети світлій пам'яті Євгена Сверстюка, розмові з ним про світ і людину, про правду й свободу, – до якої велика людина збирає нас не лише творчістю і життям, сповненим самопосвяти, але й своїм відходом, який він зумів перетворити в урочисте світло й обдарування.

Дійсно, його життя і слово являє рідкісний досвід перемоги в одвічній драмі «роздвоєного духу людини через неможливість поєднати Небо і Землю»… Розв'язку цієї драми Євген Сверстюк шукав, йдучи шляхом страждань, віри і чести.

І лицарський чин, непохитна вірність ідеалові Абсолюту засвітили тепер його шлях разючою силою справжности, яка променіє радістю піднесення й надії.

Правдою свого змагу до істини буття Євген Сверстюк змусив нас по-новому відчути загублену сучасним світом високу гідність людини, її життя і смерти.

Він спонукає нас нині думати в глибшому й інакшому вимірі про всеосяжні смисли присутности в світі – як про болючо насущне й найпосутніше – діяти у великій меті чи імітувати буття?.. Він, який ще в юності прозрів до високої мети – «творити інший світ» – рятувати «те, що в душі святе» – свідчить: лиш так людина наближається до свого небесного покликання і свободи.

Раїса ЛИША

Євген СВЕРСТЮК

ОДНА ЛЮДИНА

Християнство охопило континенти. Але ця релігія не для мас. Це вчення для окремої людини. Учитель ішов на Ґолґоту самотній, у терновім вінку, усіма покинутий...

Маси зібралися навколо первосвященика. Вони проголосували за звільнення свого (за розбійника) – і за смерть Вчителя...

Вони усі разом кричали те, що підказали їм: «Розпни Його!»

В Євангелії Христос один з'являється і до самотнього проповідника Івана Хрестителя. Хто крім них почув голос: «Ти Син Мій улюблений, що Я вподобав Тебе»?

Перед виходом на проповідь Христос постив сорок днів у пустелі – і прийшов до Нього лише дух спокуси. Звичайно – самотність Бога! Але що творив Бог, оточений юрбами цікавих, окрім двох масових актів – весільного чуда з вином в Канні Галилейській та нагодування п'яти тисяч? Він будив людину і рятував людину.

Його Проповідь на горі перед народом по суті була нечувано високим голосом, який могли почути лише одиниці, звичні думати над правдами Закону.

Це був вічний посів, але куди падали зерна про всепрощення і цілковиту безкорисливість – у корисливому світі?

Як могли це сприйняти фарисеї, знавці священних текстів – це можна уявити.

Але важче уявити як проростало це зерно в серцях, спраглих нової віри. А саме це головне.

У нас є ілюзія справжности і величі, коли це пов'язано з масами. Але маси безликі!

Образ і подобу Божу несе в собі одна людина.

Саме її створив Бог – особу, а не масу.

Фарисеї – ті пильнували масового дотримання обряду. Масового дотримання суботи. Масового побивання камінням одного порушника. «Зачиняєте Царство Небесне – бо й самі ви не входите, ані тих, хто хоче ввійти, увійти не пускаєте», – казав їм Христос.

У масі губиться цінність особи.

Злочинні винарі зрікаються обов'язку перед господарем.

Оздоровлені дев'ять прокажених забувають подякувати за зцілення.

Юрби, які вітали вхід Христа до Єрусалиму, за лічені дні десь зникли, і жоден не кинув Йому пальмової гілки, коли вели Його на Ґолґоту.

Дуже проста і дуже вражаюча відповідь фарисеям про доброго пастуха, який полишає всю отару і йде шукати однієї овечки. І витягує її з ями, порушуючи заборону працювати в суботу.

«І коли пощастить відшукати її, поправді кажу вам, що радіє за неї вже більше, аніж за 99 незаблудлих. Так волі нема Отця вашого, що на Небі, щоб загинув один із цих малих» (Мт. 18, 13-14). І той один, якого розшукує і рятує Бог, нічим не прикметний. Він може бути блудним сином, що змарнував батькову спадщину. Він, з погляду рідного брата, не вартий прощення і не вартий милосердя. Але для батька особлива радість у тому, щоб врятувати загубленого.

Власне, в цьому персоналістичний принцип християнства. З погляду сучасної людини, загубленої в многолюдді, навіть дивно: яке значення має уздоровлення незрячого, зцілення сотникового сина чи віра якогось каліки?

Але чим відрізняється Новий Заповіт від Старого, який проголошує ту саму любов до ближнього?

Передусім тим і відрізняється: від проголошення любови – до віднайдення ближнього, у спраглому, голодному, гнаному, ув'язненому...

Любов до Бога перевіряється ставленням до окремої людини, яка просить милосердя.

Але чи не найвищою апотеозою персоналізму в Євангелії є заслуга однієї особи перед Богом.

Задля десятьох праведників може бути врятоване ціле місто, таке як Содом.

Праведник має бути
врятований: на ньому
тримається світ.
Міражний світ сильних
і гордих...
Обличчя особи.
Любов особи.
Молитва особи.
Творча сила особи.

«Не мир, а меч»
Луцьк, 2009

Іван ДЗЮБА

СЛОВО ПРО ДРУГА

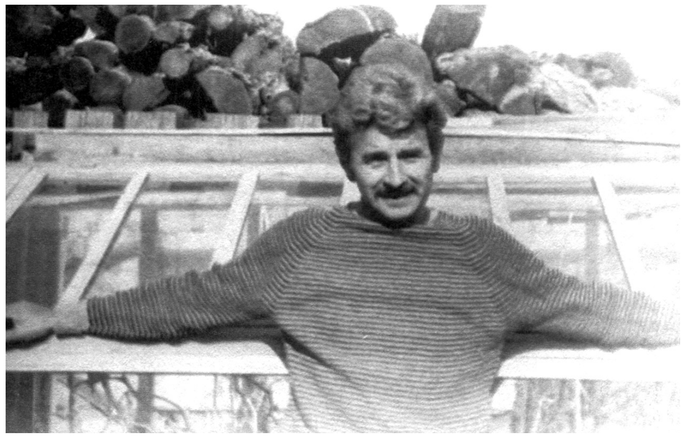

На засланні в Багдарині. Бурятія

Нині увійшла в щоденний вжиток формула: «Революція гідности». Не знати, чи всі гідно пройшли крізь її горнило й гідно несуть її гідність. Але хочу нагадати, що Євген Сверстюк був Людиною гідности до всіх революцій, під час революцій і після них. Він був Людиною гідности й чести – у великому й малому, бо гідність і честь не мали для нього кількісних вимірів. Етичне мислення й світопочування він ставив понад політичне. У своїх роздумах і спогадах про шістдесятницький рух він постійно наголошував, що сутність його – моральний спротив тиранії зла у всіх її формах і виявах. І тому це протистояння мало дуже широкий діяпазон, в якому політична складова якщо й набувала часом вирішального значення, то лише тому, що за умов деспотизму навіть гідна особиста поведінка людини могла набути (і набувала!) політичної ваги, викликала підозру або й дискримінацію. А правдиве слово ставало зброєю добра. Таке в історії людства бувало не раз, і в українській також. «Слово, моя ти єдиная зброє!» – звірялася Леся Українка. «Світлі вчинки – то наші мечі», – це Павло Грабовський. Звісно ж, і від них, і від Тараса Шевченка йшов Євген Сверстюк. Але – і від євангельського: «Боже Слово, живе та діяльне, гостріше від усякого меча обосічного...», – це з послання апостола Павла до євреїв, фрагмент якого він узяв за епіграф до своєї блискучої книжки «Не мир, а меч». Хтось, не читавши цієї книжки або не вчитавшись у неї, сприйме цей заголовок як надто войовничий, як заклик до непримиренности. І дуже помилиться, бо знайде там лише одну непримиренність: до всілякої облуди, – при пошануванні всього багатоманіття виявів вільного людського духу. Цю книжку треба читати!

Старші покоління знають про минуле Євгена Сверстюка як «шістдесятника», дисидента й правозахисника, хоч не всі й не все знають. Молодші покоління мали можливість бачити його принципову громадянську позицію і чути його проникливі думки про болючі проблеми сучасної України.

Менше коло людей знає його як блискучого літератора, філософа-есеїста, автора книжки «Блудні сини України» про трагічні роздоріжжя українських талантів; розвідок про І. Котляревського (розповсюджувалася в самвидаві), М. Зерова, В. Симоненка, яскравої публіцистичної самвидавівської статті «Собор у риштованні» – про «Собор» Олеся Гончара – та ґрунтовних досліджень про Тараса Шевченка й Миколу Гоголя, в яких есеїстична вишуканість і широчінь асоціяцій поєднуються з неординарністю багатоаспектного змісту, з глибоким особистим переживанням долі й творчости наших геніїв.

Ще менше знана й оцінена його подвижницька праця організатора й редактора газети «Наша віра», яка стала не вузькоконфесійним, а доброякісним загальнокультурним виданням, – відповідно до образу самого редактора, для якого християнська віра – справа і особистої долі, і долі та культури рідного народу.

Також треба сказати, що унікальна особистість Євгена Сверстюка може бути ще одним прикладом талановитости і творчих сил українського народу. Сільський хлопець за несприятливих обставин, пройшовши щаблі освіти й наполегливої самоосвіти, піднявся до рівня високого інтелектуала, з яким спілкувалися знані інтелектуали з інших країн, і став еталоном моральности в очах багатьох людей.

Але його моральність далека від зарозумілости й нетерпимости; за всієї своєї непоступливости в головному й суворості, вона містить у собі увагу й повагу до іншого, розуміння його, хист навчання й поцінування, здатність погодитися з вагомими контраргументами. І в житті, і в літературі він бачив багатоманіття особистостей, якостей, підходів. Почитаймо його останню книжку – «Світлі голоси життя» (2014)!

Фрагменти

Мирослав МАРИНОВИЧ

ПОВНА ЧАША ЯК МІРА ЙОГО ДУШІ

МАТІР

Із наших з ним розмов у таборі Кучино на Уралі я пам'ятаю небагато, але те, що пам'ятаю, закарбувалося навічно. Й одне з найголовнішого – це високе слово пана Євгена про свою маму, яка заклала головні підвалини його світогляду. Вона навчила його не просто молитися – навчила розмовляти з Богом, радитися з Ним, відчувати Його присутність. Саме це й стало його найголовнішим талантом, який визначив також уміння, услід за Франковим Мойсеєм, «чути на своєму плечі руку Господню».

... ЛИШЕ СВЕРСТЮК БАЧИВ ПОТРЕБУ ЛИЦАРСТВА

Уперше я осмислив цю особливість напередодні семінару «Що нам робити зі власною історією?», який ми провели в Українському католицькому університеті у Львові. Семінар був приурочений до спільних польсько-українських молитов на польському та українському військових меморіялах Личаківського цвинтаря, збудованих для вшанування жертв українсько-польської війни за Львів.

Приїхати на той семінар пан Євген не зміг – мусив поховати свого друга. Але зміг написати невеличкий текст, яким я був цілковито захоплений – не лише описаною притчею, а й темою лицарства, яка там прозвучала і яку пан Євген привніс у хід семінарських дискусій. Ось ця розказана ним бувальщина:

«Мені розповіла одна приятелька про свого батька. Він був січовим стрільцем і поліг у бою з польською кавалерією.

Коли після бою польські санітари підбирали поранених, він лежав з розрубаним черепом. Але розплющив очі і попросив цигарку. "О, то пан єще жие!" – сказали санітари і відвезли до шпиталю.

Після одужання молодий стрілець вечорами заходив до львівської кав'ярні, самотньо сидів за чашкою кави і палив цигарку.

Одного вечора до цієї кав'ярні заходить гурт польських вояків на чолі з полковником. Полковник залишає жовніриків і підходить до стрільця зі словами: "Пан знає, хто є я; я знаю, хто є пан. Ми були обидва в цій битві. Поки ті смаркачі, що не нюхали пороху, погомонять, чи пан згоден випити зі мною шампана?" Відповідь: "Згоден".

Вони розповіли один одному щось про себе. Потім встали і віддали один одному честь.

Так, це правдива історія. Вона схожа на притчу.

Над юрбою малих і сварливих височить культура. Там, понад бар'єрами, віддають честь хоробрий хороброму, мудрий – мудрому».

Як на мене, це просто чарівна притча, яка нагадує нам про часи, коли свого суперника не принижували. Бо діяло правило лицарства: схрестити мечі ти можеш лише з тим, хто рівний тобі за честю. І ця забута шляхетна постава, яка так контрастує з підлими повадками й солдафонським хамством пізніших часів (особливо, сказали б ми сьогодні, з бандитизмом російських агресорів на сході України), освітила сяйвом лицарства саму постать Євгена Сверстюка. Те, що люди в ньому бачили віддавна, нарешті знайшло своє слово: лицарство.

ЗА СІМОМА РЯДАМИ КОЛЮЧОГО ДРОТУ

Своїх власних спогадів про гурт шістдесятників у Київі в мене, ясна річ, нема. Я, в ту пору старшокласник, лише прикипав був до радіоприймача, ловлячи вухом хвилі української студії радіо «Свобода» та інших «ворожих голосів». Саме завдяки їм я і зміг ознайомитися зі знаменитим памфлетом Євгена Сверстюка про спалення Центральної наукової бібліотеки у Київі «З приводу процесу над Погружальським», з його есеями «Собор у риштованні», «На свято жінки» чи «Іван Котляревський сміється». Так у моє життя увійшов їхній автор – увійшов спершу через радіоефір. Його потужне й розкуте слово однаково легко відкривало перед ним людські серця і... тюремні ґрати.

У МІСІЇ ПРЕОБРАЖЕННЯ УКРАЇНИ

Дорога пана Євгена стелилася чи не найбільш прямо з нас усіх. Славне ім'я й заслужена пошана автоматично перетворювали його на знакову постать у черговому культурному відродженні України. Довкола його слова гуртувалися люди так само, як і довкола нього самого: на київських зібраннях його на той час уже сріблиста голова ніколи не виднілася самотньою.

Став пан Євген ключовою фігурою й у відродженні Української Автокефальної Православної Церкви – уже через рік у Київі ця Церква проголосила про створення Патріярхату. До його думки прислухався і Патріярх УАПЦ Мстислав.

У той час містке афористичне слово пана Євгена не просто звучало потужно – воно ще й добре резонувало з людськими почуваннями. І добре відображало потребу дня. Досі пригадую почуте з його уст на радіо «Свобода»:

«Нам потрібен не просто добрий православний священик. Нам потрібен не просто добрий греко-католицький священик. Нам потрібен добрий священик».

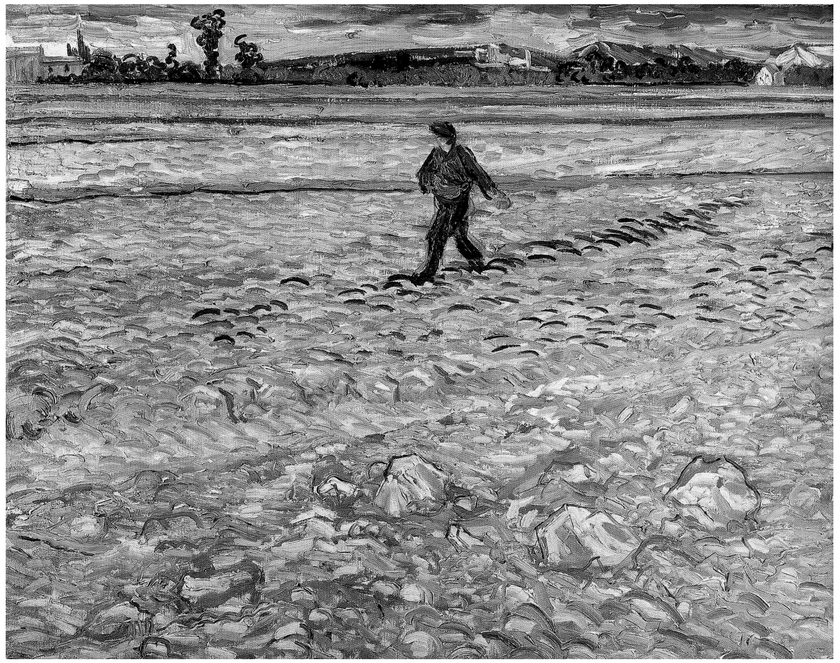

Сівач. Твір Ван Гога

Михайлина КОЦЮБИНСЬКА

КРІЗЬ ВЕЛИКУ ПРИЗМУ

Хоч би якими були тематика, спрямування, мета, характер Сверстюкових есеїв, незмінно відчуваємо в них етичну домінанту, моральний підтекст – явний, свідомий, сказати б, войовничий. Чи це есе «На полі чести» про Лесю Українку, чи рецензії на твори про Шевченка, чи передмови до творів Ґете, Шамиссо, Сент-Екзюпері, Грабовського, чи спогади про Симоненка, не кажучи вже про літературно-критичну публіцистику 60-х років – про Котляревського і Гончарів «Собор», яка давно вже стала класикою самвидаву, – ця етична домінанта незаперечна, незважаючи на різницю проблематики, історичної епохи, на діяпазон постатей. Вона виразно проглядається, до речі, і у творах Сверстюка релігійного змісту, що робить їх цікавими не лише для людей канонічно релігійних, а й для всіх, до кого промовляє «голос духу».

Микола МАЛИШКО

Хрест убієнним синам України

Навіть темної ночі світло лине нам назустріч. Щось світле у нас самих прагне зустрічі того великого, всеохопного світла зі світлом мене одного, і це завжди відбувається, безперечно.

Кінець травня 1964 року, майже літо. В Художньому інституті, в авдиторії катедри історії мистецтв виступив Євген Сверстюк про творчість Тараса Шевченка. Ректором інституту на той час був Олійник Олексій Прокопович, проректором з наукової частини – Білецький Платон Олександрович. У цій самій авдиторії я прослухав курс лекцій з історії мистецтва Білецького, користувався книгами з його власної бібліотеки.

Не минуло й літо, як ректора, жорстоко і гучно звинувативши в несусвітніх гріхах, відправили у відставку. Білецький вимушений був піти в тривалу наукову відпустку, щоб не склалося враження, що і його усунуто з посади в інституті. Я не пов'язую ці події з виступом Євгена Сверстюка.

Чорнявий, з густим чубом, говорив виразно, з ознакою якоїсь вишуканости у вимові кожного слова. Інститут російськомовний, за винятком окремих студентів, які між собою розмовляли українською.

Найперші передрухівські зібрання і мітинґи. Виступає на мітинґу ціла плеяда щойно випущених із таборів. А тут раптом як уперіщить злива! Навіть парасолі не рятують. Нас облило, мокрі до рубця стоїмо і слухаємо трибунів. Образні слова Євгена Сверстюка: «Мчать у чорних авто, як у гробах, комуністичні злодії на смітник історії».

Звертається до мітингуючих Славко Чорновіл: «Добрий день, дорогі друзі і побратими, нарешті я знову з вами...»

Мітинг відбувався в якомусь закутку коло паркану стадіону. Злива як різко почалась, так і урвалась. Засяяло сонце. Розходилися з вогнем надій і сподівань у грудях. Виходимо на Васильківську, аж тут бачимо ходу натовпу в рожевих, жовтих, помаранчевих тканинах, барабанний бій і якісь благосні, нарочито спокійні, аж наче байдужі співи. «Біле братство». Хай тобі абищо!

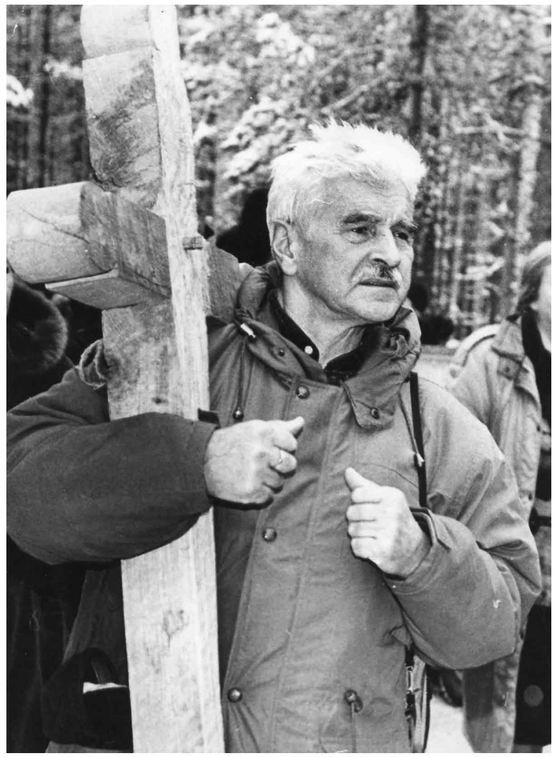

Це так контрастувало з нашим збудженням і визначеністю нашого шляху, щойно проголошеного.

Коли 01.12.2012 року Ініціятивна група «Першого грудня» створила Українську Хартію Вільної Людини, я зауважив, що суспільство іґнорує її. Навіть шанований мною журналіст (навмисне не назву його прізвище) висловив сум із цього приводу. Для мене й зараз лишається таємницею несприйняття Хартії.

Здогадуюсь, що автором Хартії був Євген Сверстюк. Якщо помиляюсь, то хай мені вибачать. Але принаймні суттєва і вирішальна роля у створенні Хартії Свободи, мабуть, належала йому. Вчасно Україна отримала гідну її прагнення Хартію Свободи. Вчасно, бо це було вже більше двох років тому, напередодні активного спротиву тоталітаристській системі.

Людина вільна обирати собі ношу, яку вона здатна понести. Та ще й невідворотна доля сприяє тому. Ото коли 1997 року відкрили місце розстрілу політв'язнів в урочищі Сандармох у лісах коло Медвеж'єгорська, в Карелії, до мене потелефонував Петро Гончар з проханням терміново зробити дерев'яного хреста на завтра на ранок. Їде туди група людей, і вони мають намір поставити пам'ятний хрест із написом: «Убієнним синам України». Годі говорити, що я пережив у ту мить. Але прошу Петра негайно дістати дерево, та щоб було якомога тривкіше щодо гниття. Даю його розміри. Дуже швидко привозять мені дубові бруси. Уже друга половина дня. Я рубаю, тешу, пиляю, вирізьблюю напис. І ще треба було передбачити, як везти його в розібраному вигляді, а вже там, у Сандармосі, поєднавши вертикаль і горизонталь, заклинити дерев'яним тиблем.

Вечір і ніч працював як навіжений і встиг зробити вчасно і, як мені здавалось, якісно, пристойно.

Цього символічного і разом з тим реального козацького хреста задумав Євген Сверстюк. Він попросив його виготовити, він же його ніс на спині аж до місця, де і встановив назавжди.

Собор. Собор у риштованні. Облуплений собор.

Я ще був малим, вилазив на берестoк, щоб побачити нашу дерев'яну церкву, обійняту полум'ям. Бачив, як вона горіла і повільно падала, палаючи. Німці палили наше село й церкву...

Новомосковський собор я сприйняв як диво, вже коли спромігся подолати порядну відстань, чотирнадцять кілометрів, пішки до Новомосковська, йдучи зі сходу од Самари.

Цей собор був праобразом літературного собору. Читав. Аяюже. Читав і критику в газеті. Все це я бачив і сприймав неначе зсередини. Пережиті режими і їхні руїни, і знову найновітніші руїни.

Минуле – наша історія; виявляється, сьогодення й майбутнє – теж історія. Історія зруйнованих соборів чи історія незламної віри? Віри незламної вже й у знищених соборах людських душ.

Василь ЛІСОВИЙ

Особа й абсолютні цінності

Євгенові Сверстюкові йшлося про те, щоб сказати вчасно, мовою, зрозумілою якомога ширшому колу читачів, і такою, що вплинула б на мотивації – спонукала людей до діяльної відповіді. На рівні вчинку. Його тексти написані в ситуації, коли з'явилась можливість сказати рятівне слово.

Вертикальній ієрархії вартостей відповідає філософія людини Сверстюка. В ній буття цінностей розглядається у просторі душі. Тут маємо спроби вказати на джерела духовности людини у вигляді її вродженої настанови вслухатися у «вість», що супроводить наш вчинок та називається «совістю». Цю вроджену настанову можна розуміти теософськи – як дар Творця чути і розуміти таку «вість». «Собор у риштованні» розпочинається розмовою про людину, яка «хапається клаптика теплої землі й високого неба, щоб відчути точку опори». [...] Але сам по собі наголос на свободі (як можливості вибору), і навіть на відповідальності за вибір, ще не вияснює запитання, як зробити кращий вибір. Відмова від свободи і відповідальности – це теж можливий вибір. Людині відкриті будь-які шляхи – і до добра, і до зла, в тім числі до самознищення, духовного і фізичного... Під цим кутом зору зрозуміло, чому автор «Собору» ставить під питання значення цієї людини: «чи значить вона хоча б стільки, щоб зусиллям власного розуму і волі зупинитися перед прірвою?»

Особа здатна спиратися на традицію, здійснюючи інтерпретацію культурних здобутків. Але суб'єктивний акт розуміння і прийняття переданих сенсів і цінностей полягає у відкритості людини до їхнього «заклику». [...] Після цитати із **Екзюпері, який говорить про «відбудову» ЛЮДИНИ, на поставлене Автором запитання, з чого почати, йде відповідь: «Почати треба з правди».**

Реальне суспільне середовище може культивувати людину, суб'єктивність якої опиняється в полоні інстинктів, особистих і групових інтересів та різного роду стереотипів. Тобто склеротичних утворень, які роблять людину закритою, «глухою» до сенсів і цінностей. **Закритість до сенсів, що їх несе в собі слово, Сверстюк найбільшою мірою наголосив на прикладі розуміння поезії Шевченка. Не дивно, отже, що він зосереджується на тому, який тип людини творить суспільне середовище. Він наголошує це з посиланням на Сент-Екзюпері: «Найважливіше знати, який тип людини створюється тим ладом».**

Фрагменти

Блаженніший ЛЮБОМИР (Гузар), Верховний Архиєпископ–Емерит

Спогад про Євгена Сверстюка

Моє знання про Євгена Сверстюка сягало 60-70-х років минулого століття, коли в США та у Західній Европі, де я у тих часах перебував, дуже багато говорилося про шістдесятників. А завдяки видавництву «Смолоскип» у Балтиморі можна було прочитати їхні твори. Зацікавлення ними та розмови про них були на дуже високому рівні. Ми подивляли тих людей. Пригадую, з яким запалом я читав «Собор у риштованні». Моє знайомство з Євгеном Сверстюком почалось дуже принагідно. Ми зустрілись у місцевості Циганок, неподалік Гданська. Причини нашого побуту в тій місцевості не мали якоїсь особливої важливости. Для мене, який жив у т. зв. вільному світі, одначе, справді потрясаючим було побачити на власні очі шістдесятника, а особливо ще не кого іншого, як Євгена Сверстюка. Потискаючи його руку, я немов дотикався чогось незвичайно цінного, і з великою увагою прислухувався до його мови, хоча він не говорив про щось дуже важливого чи взнеслого, але його слова були такі лагідні та милозвучні.

Того самого 1989 року (за точність дати не ручу), ми зустрілись знову в Італії. Може, це було в Римі, а може в нашому манастирі Святого Теодора Студита в Ґроттаферрата. Пан Євген у супроводі якогось знайомого – хто це був, не пам'ятаю – якраз приїхав в Італію з Німеччини, з Берліна. Вони їхали автомобілем і ще на німецькій території зупинились на нічліг у якомусь мотелі. Мені чітко записалося у пам'яті одне речення, сказане Євгеном Олександровичем, яке я не зрозумів відразу. Щойно пізніше я все зрозумів. Коли пан Євген потрапив під заборону будь-якої літературної праці, він працював у будівельній бригаді. Яким було там його завдання – не пам'ятаю докладно, здається, стосувалося дверей у будинках. Оповідаючи про свої враження з подорожі з Берліна до Риму і зупинившись чомусь на описі мотелю, де подорожні ночували, Євген Олександрович сказав таке речення, яке, мені здається, ще сьогодні цитую дослівно: «І подумайте, там усі двері щільно зачинялися». Це речення, сказане майже з дитинною наївністю, тою шляхетною людиною, казало дуже багато про переживання в радянському раю.

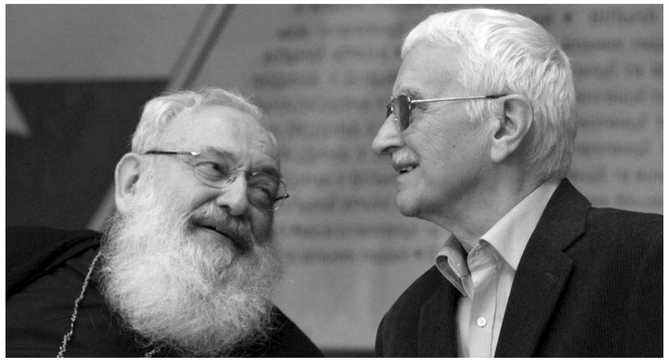

Після тих зустрічей та після мого повороту на тривалий побут в Україні, протягом багатьох років зустрічав я Євгена Олександровича тільки принагідно, так би сказати бігом, аж до часу, коли 1 грудня 2011 року предстоятелі трьох традиційних українських Церков запросили невеличку групу громадян привертати увагу населення України до духовних цінностей замість практичного матеріялізму, яким все ще жило українське суспільство. Ця група знана як Ініціятивна група «Першого грудня». Для мене було великою честю стати членом тої групи разом із людьми покрою Євгена Сверстюка. Коли на наших зустрічах він занимав голос, я дуже уважно прислуховувався. В його словах, як і в інших членів Ініціятивної групи, чути було велику життєву мудрість. Але в Євгена Олександровича була своя особливість. Не бажаючи понизити нікого іншого, дозволяю собі цю специфіку назвати – чистота душі. Коли кожному було поставлено питання: на що треба передусім звернути увагу українського суспільства заради майбутнього доброго розвитку, Євген Сверстюк відповів (цитую майже дослівно): «Треба подбати про очищення». Завжди згадую і буду згадувати оті його слова. Його рецепту для духовного оздоровлення нашого народу – очищення душі усіх громадян. Таке бачення дійсности годі забути.

Озивання до Єремії

Раїса ЛИША

Євген Сверстюк вважав Шевченка і Гоголя визначальними особистостями в історії українського національного духу й культури, в міру наближення до яких ми підносимось до вищого усвідомлення власної суті. Сам він ішов до пізнання світу обох геніїв шляхом заглиблення. Так постали його живі дослідження – книги про Т. Шевченка і М. Гоголя, які розвіяли штучні схеми і маски, начіплені їм совєтським літературознавством.

Есей Євгена Сверстюка «Рік високого сонця» – про 1845 рік у житті і творчості Шевченка, вперше надрукований у «Нашій вірі», відкрив сучасному читачеві образ поета, прочитаного внутрішнім зором душі. А невдовзі постала знакова книжка «Шевченко і час», що повернула сучасникам поета справжнього, невичерпного за універсальною глибиною слова.

Як метафора і своєрідний виклик сприймається вихід Євгена Сверстюка на кін доби, наприкінці ХХ століття і дивиться в очі третє тисячоліття, – з книжкою «Шевченко і час». У пору, коли грізні пориви, видимі й невидимі, – потрясають усі основи, не лишаючи часу, здається, навіть на уважну розмову один з одним, Є. Сверстюк тихо, але настійливо пропонує почути, як Шевченко «розмовляє з Богом», відтак підступитися ближче до «велетенського явища, яке ми називаємо Шевченком».

Самотню постать українського Єремії, який нині голосніше, ніж будь-коли, «на розпуттях велелюдних» волає до відчужених від власної долі й один від одного «дітей України», розгледів автор у Шевченкові. Того, хто прийшов «озорити... світ наш темний і лукавий». У книжці «Шевченко і час» чути тривогу, пробуджену складною межовою ситуацією українського духу, яка з певними видозмінами триває від 60-х років до сьогодні («І ми не знаємо, де дітись на цім широкім вольнім світі»). Біль цієї драми відчуження, «холоду невиповненого життя», коли «кожен наче поряд, але не разом», і всі живуть неначе не своє життя, бо «долі немає в самій вітчизні», Сверстюк відкрив у поезії Шевченка ще в 1969 р. і окреслив, звертаючись до одного вірша «Зійшлись, побрались, поєднались...», написаного поетом за три місяці до смерти під враженням останньої подорожі на Україну, – у блискучому есеї «Остання сльоза».

І тут постає ота «доля», яка в Шевченка (і в кожного українця) «виглядає з торбини» й «сміється» з того, як людина поривається до земних радостей життя, а вони обертаються химерою й оманою. Ось у цьому вузлі «долі» Сверстюк вбачає найбільшу перемогу Поета. Він поклав у підвалини свого Слова трансцендентні істини буття. І здобув свою Долю – життя, освячене прагненням правди, волі, віри, любови.

«Шевченкове сонце зазирає нам у вічі так, як ще ніколи», – твердячи так, автор, ясна річ, не забув про «внутрішнє рабство». Але попри те автор, як і його Поет, вірить у високу місію Слова і має рідкісну певність, що «істина заговорить».

Як наслідок, в есеях постає перед нами справді великий Поет, без гамівних «мундирів», вільний, магія слова якого – «неймовірна», «музика між словами – світ загадковий і невловний». Мабуть, автор зумів підступитися до таємниці «містичної сили» Шевченкових творів, як і до питання, чому він такий близький самому єству українців. Парадоксальне потвердження цьому автор угледів у народній леґенді про те, що «наш Тарас не вмер, а лише прикинувся мертвим». «Це правда на рівні всієї Шевченкової поезії, – зауважує Євген Сверстюк, – яка вихоплювала з вічности відблиски сутностей... Народ відчув, що справжнє життя його й поетове разом ще не починалося». Здається тільки, що той «народ», який здатен щось відчувати, і нині відчуває те саме, – «Бо де нема святої волі, Не буде там добра ніколи». В цих двох рядках і сучасна прикра реальність, і ціла філософія буття.

Нині багато хто зрозумів, що світ без Бога вичерпав свої ресурси, тільки все ще ніяк не зважиться в це повірити. Шевченко ж наче наперед знав, що так буде. Сутнісну властивість його поезії бачить Є. Сверстюк у тому, що в «Кобзарі» видно «світлу і темну, важку і болісну» «дорогу до Бога», і це – «головний образ, який єднався поетові з Україною. Перша точка відліку й остання».

Особливе місце в книжці Є. Сверстюка посідає есей «Рік високого сонця». В центрі його – 1845 рік, коли Шевченком були написані найсуттєвіші за глибиною духу речі, в яких поет дав Україні свої духовні скрижалі. Здається, ще ніхто не побачив 1845 рік у такому глибокому світлі. Датою століття називає автор цей рік, який визначив багато подальших моментів у духовному розвитку України. «Ми маємо тут справу з чимось незбагненним, – каже Євген Сверстюк. – Надхнений Біблією поет пише твір за твором, і істина відкривається йому...»

Погодимося з автором: Шевченко є тим поетом, з яким не можемо розминутися: його душа чи не найбільш обуджена серед нас.

Уривки,
ж. «Слово і час», 1997, ч. 3

СЛОВО ПРО СВОБОДУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Євген Сверстюк дуже точно сформулював одну з найсуттєвіших характеристик совєтського й постсовєтського стану нашого суспільства: втрата сенсу слів. Йдеться про девальвацію слів і понять, про фальш, що стала віддзеркаленням суті тоталітарного режиму і, на жаль, знайшла продовження в Україні оліґархічній.

Наше звернення про свободу та відповідальність присвячуємо Євгенові Сверстюку та адресуємо всій країні: пройдене нами всіма і те, що переживаємо зараз, спонукає повернути правдиве значення слів, які вкладаємо в розуміння, що є для нас Україна.

НАШ СТАН НАГАДУЄ ВЕЛИКИЙ ПОХІД. Долаємо великі відстані. На вершині певного історичного пережиття ми ясно побачили нову височину, якої хочемо досягти. Але зараз наш похід триває поміж небезпеками, серед яких найбільш виснажливим і грізним є блукання в тумані низин, де панують сумнів і недовіра до всього – орієнтирів, провідників і власних сил.

Наш найнадійніший провідник – людський дух: коли він сильний, то безумовно виведе на більшу вершину; коли слабкий, то неминуче прив'яже нас до низин. Отож, пригляньмося до потреб нашого духу.

Хочемо ясности. Наше становище – небачене, надзвичайне, воєнне. Ясність насамперед означає зрозумілість та аргументованість дій керівництва держави і влади загалом: суспільство вимагає від влади постійної розмови, бо така розмова потрібна не для психологічного заспокоєння, а для розвитку, підзвітности і контролю.

Ясність означає осмисленість вектора руху. Ми, українське суспільство, потребуємо визначення спільної великої мети. Без неї порожнітимуть наші військкомати, а молодь обсяде посольства благополучних країн. Чіткої відповіді на запитання, що конкретно означає «европейський вибір України», потребують у воєнних окопах, в національних банках і в освітніх закладах країни.

Ясність мети передбачає готовність до випробувань. Прагнення свободи – це не раціональний розрахунок, а глибока внутрішня мотивація. Кожен, хто пережив несвободу, знає, що з цієї потреби розпочинається усвідомлення власної гідности. Це те, що дає нам силу подолати розпач, розчарування і спокусу перекласти відповідальність на іншого. Це – довга дистанція, яка вимагає готовности до тривалих випробувань.

Рух до свободи вимагає від суспільства іншого ритму життя, ніж у звичайний час. Той, хто обіцяє швидке полегшення, каже неправду. Як і шахрайство, прості відповіді є втечею, що веде до катастрофи. Прості рецепти за складних проблем мають ту ж саму природу, що й корупція: вони розраховані на те, аби отримати зиск від мимовільних очікувань людей. Треба розуміти, що свобода і добробут не з'являються з чужої ласки, ані задарма; скорого порятунку не буде. Втім, наша розсудливість, зосередженість і переконаність наблизять мету.

Праця як єдиний засіб самозабезпечення, самоствердження і самоповаги. Не буває легкої праці. Але й найтяжча праця, предметно спланована, взаємопідтримувана і солідарна – від родини до цілого суспільства – принесе нам добробут і визнання нашої потрібности у світовій спільноті. Не випрошувати, не жити єдиним секондгендом, не спекулювати речами чужої праці, а створювати самому – ось наше активне гасло.

Господарність. Ми не бідні від природи, ми не живемо ні в пустелі, ні за полярним колом. Ми маємо багаті копалини, родючі землі, розлогі пасовища, якісні лісостани, виробничий спадок минулого. Усе це має бути загосподароване. Наша мета – найвищі світові технології і належний для цього високий розвиток освіти й науки.

На шляху до свободи потребуємо взаємної довіри. Війна Росії проти України цілиться в наше майбутнє, хоч живиться хибами нашого минулого. Ворог добре вивчив притаманні нам вади і комплекси, схильність до чвар та емоційність у реакціях. Тому й атакує не лише збройно, а й психологічно. Наше забороло – це взаємна довіра і здатність до солідарних дій.

Щоб перемогти, ми повинні навчитися довіряти собі. Немає в світі жодної сили, яка б виконала нашу справу замість нас. Є багато союзників України, і ми вдячні за їхню підтримку. Але ще більше в світі є тих, хто може байдуже перегорнути сторінку зі словом про Україну. Лише ми самі здатні творити свою історію.

Для встановлення довіри потрібні спільні зусилля влади, підприємців, церков, громадських лідерів, волонтерів і всього суспільства.

Сьогодні **головним критерієм довіри до влади є її реакція на корупцію:** тут замало слів чи поодиноких арештів. У цій справі потрібна найвища державна тривога і миттєва дія, яка переконає, що в країні немає недоторканних. Такого стану речей можна досягти лише за умови рішучого відділення бізнесу від політики (влади), скасування режиму оліґархату, що руйнує державу.

Водночас свою роботу має виконати і суспільство: **не брати участи в політичному підкупі, зректися популізму й подолати той психологічний стан слабкости, який зветься патерналізмом,** – розрахунку на подачку чи ласку чиновника або будь-якої іншої більш-менш впливової сили. Корупція і патерналізм – це дві глибокі ментальні проблеми, які не дають нам повірити у власні сили. Лікування тут ніколи не буде замало – треба братися вже негайно. Homo sovieticus повинен поступитися місцем Homo respondens (людині відповідальній).

Перебуваємо в умовах війни. Вся Україна хоче миру. Війну спричинив не Майдан. Її розпочав путінський режим, побачивши, що Україна вислизнула йому з рук. Тому наша війна – оборонна, змиритися з агресією означатиме для України не мир, а поразку. Ми повинні створити власну досконалу оборонну техніку. У цей час головні зусилля науки мають бути спрямовані на оборону.

Поза будь-якими компромісами має стояти вільне майбутнє України і суверенне право нашого народу самостійно визначати свою долю, власну внутрішню і зовнішню політику. Поступитися цим немислимо і неприпустимо. На полі зовнішньої політики Україні як державі бракує певности себе. Певність своєї правди мусить спонукати нас домагатися міжнародного визнання Росії країною-агресором.

По тому впізнають, що ми вільні, коли станемо носіями нових цінностей і творцями нової України. Про це судитимуть з етики нашої праці, дотримання порядку біля свого дому, врешті – екологічного стану довкілля, елементарної ввічливости у взаєминах.

У цих міркуваннях ми ґрунтуємося на принципах Хартії Вільної Людини. Із великою повагою ставимося до близьких нам за духом думок багатьох видатних співвітчизників.

Відчуваємо, що **в нашому суспільстві все виразніше постає запит на появу великої домовлености про майбутнє – нового й свідомого суспільного договору,** чиї засадничі принципи формуватимуть правила нашого життя, а отже, окреслюватимуть мрію, до якої прагнемо.

Лише ті правила діятимуть і формуватимуть наше майбутнє, за які кожен буде готовий віддати найдорожче.

* * *

Бажаний суспільний договір в Україні, на нашу думку, має спиратися на чітке розуміння **десяти засад:**

1. СВОБОДА. Наш обов'язок – збудувати такий устрій, за якого Україна буде вільною і захищеною. Це передусім **свобода «від»**: від загрози загарбання і знищення; від несправедливости і суспільної нерівности; від зубожіння; від ненависти і нетерпимости. Проте не менш важливою є і **свобода «для»**: задля належного і критичного вивірення курсу держави; задля повної реалізації потенціялу української політичної нації, задля творчого преображення життя, задля ширення добра.

2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. Вона покладена як на керівництво держави, так і на громадянське суспіль-ство. **У керівництва держави** мусить бути суворо дотримуваний баланс відповідальности. Будь-який переступ цього балансу є неприпустимий. Визначений баланс не повинен залежати від політичної кон'юнктури й мінливого вектора політичних впливів. **Державний апарат загалом** має не панувати, а служити. Критеріями оцінки праці чиновників має бути професіоналізм, моральна зрілість та служіння національним інтересам України. **Громадянське суспільство** мусить позбутися звичок, властивих патерналістській державі, відмовитись від насильницьких практик і взяти на себе свою частку відповідальности за стан справ у державі та своє в ній майбутнє.

3. ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ. Вона можлива лише через утвердження права власности та свободи підприємництва. Власність сприяє незалежності та відповідальності особи перед суспільством, є основою для зростання та зміцнення середнього класу, який забезпечить поступ країни в усіх суспільних сферах. Для здобуття економічної самостійности держава має гарантувати вільний рух осіб, товарів, послуг та капіталу, не обмежувати законну підприємницьку ініціятиву та гарантувати свободу договору. Замість делегувати своє право впорядковувати власне життя владі, отримуючи взамін певні соціяльні гарантії (патерналізм), слід розбудовувати горизонтальні зв'язки, опираючись на солідарну взаємодію з партнерами.

4. ЄДНІСТЬ. Єдність в Україні **мозаїчна, а не гомогенна**; реґіональні відмінності є багатством народу, а не його нещасливою кармою. Політична маніпуляція реґіональними відмінностями неприпустима; увага і толерантність один до одного – обов'язкові. Вільний розвиток української мови та культури творить суспільну атмосферу, сприятливу і для вільного розвитку культур національних меншин та консолідації суспільства довкола спільних цінностей і спільних завдань. Свою національну долю і цілісність історії творимо не силою чи примусом, а усвідомленим і вільним вибором на користь спільного майбутнього.

5. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ. Основою правопорядку є верховенство права, а не верховенство закону. **Обов'язок парламенту** – сформувати таке законодавство, яке відповідатиме сучасним вимогам міжнародного права і засадам демократії, зокрема принципу «захищаючи права іншого, захищаємо себе». **Від держави** вимагаємо докорінного оновлення судової гілки влади і правоохоронних структур, а також подолання системи оліґархату, яка стала гальмом на шляху реформування країни. **Усім суспільством** домагаємося реформ, спрямованих на втілення принципів справедливости, під якими розуміємо весь маштаб завдань, що стосуються надійного захисту фундаментальних свобод та життя всіх мешканців України.

6. ВІДКРИТИЙ ДОСТУП. Доступ до політичної влади та економічних ресурсів має забезпечуватися не хабарами чи привілеями, а чесною конкуренцією. Відтак перейдемо від рівного розподілу до створення рівних можливостей. У країні мають бути створені чесні і непорушні правила для ведення бізнесу та ефективні перешкоди для появи монополій, що знищують конкуренцію, введені прості й зрозумілі процедури розмежування влади й бізнесу, а також санкції за їх порушення.

7. ПРИЧЕТНІСТЬ – це відчуття, що стан справ у країні залежить також і від тебе. Воно передбачає відповідальність як держави, так і громадянина.

Причетність з'являється як результат національного самовизначення і формується через доступ громадянина до законодавчого, зокрема конституційного процесу та управління державою. Децентралізація влади є головним заборолом перед можливою узурпацією влади, а також служить важливим «соціяльним ліфтом» для перспективної управлінської еліти. Потрібно дбати про постійне оновлення влади. Нове виборче законодавство має відповідати інтересам держави, а не окремої політичної сили. Воно має ґрунтуватися на принципах прозорости, відповідальности, підзвітности та незалежного контролю.

Відчути себе причетною до стану справ у державі може лише вільна людина, яка є відповідальною за дотримання законности, сплачування податків і примноження спільного блага. Тоді вона по праву може вимагати від держави послуг, захисту і справедливости.

8. ПРОТЕСТ. Людина має право на незгоду. Мирний протест суспільства покликаний здійснювати прямий вплив на владу, якщо вона переступає закон або порушує права людини. Водночас неприпустимо доводити протест до радикальних громадянських протистоянь, що ведуть до руйнації держави.

9. ДІЯЛОГ. Це спільний і постійний пошук правди, до якого повинні бути залучені на рівних влада і громадяни. У державі, в якій головним носієм влади є народ, представники влади зобов'язані повно, вчасно й правдиво інформувати суспільство про стан справ у країні й періодично дізнаватись про його волю. В еру комунікації закритість влади є рудиментом авторитарних епох, який можна подолати постійним діялогом інформаційно рівних держави та суспільства.

10. СВОБОДА СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЇ. В Україні мають бути створені й гарантовані всі необхідні умови для свободи слова та інформації. Свобода слова передбачає право громадян на вільну думку й на отримання відкритої інформації. Монополізація інформаційного простору оліґархічним капіталом – неприпустима. Вона спотворює принципи і руйнує цінності демократичного суспільства. Свобода слова вимагає від журналіста й медіа вірности своєму професійному обов'язку говорити суспільству правду, захищаючи її від будь-яких маніпуляцій і політичної кон'юнктури. Журналісти й медіа, їхні права мають бути надійно захищені законом.

В'ячеслав БРЮХОВЕЦЬКИЙ, Богдан ГАВРИЛИШИН, кардинал Любомир ГУЗАР, Іван ДЗЮБА, Євген ЗАХАРОВ, Мирослав МАРИНОВИЧ, Володимир ПАНЧЕНКО, Мирослав ПОПОВИЧ, Вадим СКУРАТІВСЬКИЙ, Юрій ШЕРБАК, Ігор ЮХНОВСЬКИЙ.

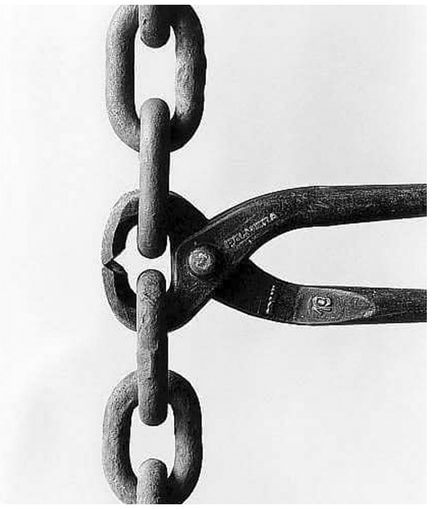

Ланцюг несвободи. Фото з інтернету

Євген СВЕРСТЮК

ПОВЕРНЕННЯ ДО «ПЕРЕЖИТКІВ МИНУЛОГО»

«НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕЖИТКИ» були більш переслідуваними. Свідомий українець був найпершим ворогом для «визволителів» – червоних, білих і брунатних.

Колись режисер Товстоногов у «Ревізорі» вивів його у чорному костюмі і в чорних окулярах. Він мовчав, але всі навколо думали про нього. Газета «Правда» тоді дуже ображалась на режисера. Той герой нашого часу традиційно простий. Облуда, олжа, напівправда, лукавство – то його личина. Його тактика – водити вас по колу в болоті. Він не визнає поразки і не відступає. Навпаки, він шукає слабкостей половинчастої людини і накидає їй половинчасті ролі. Слабкість людей – то його сила.

Його великим досягненням є легалізація своєї присутности. Навчити нас посміхатися із забобонної віри в чорта, якого «насправді нема», і ослабити наш духовий опір. Тим часом він страшенно активний. І мова майже культурна, і ідеали майже справжні, і дорога полегшена. Одна його властивість: він позбавлений творчої сили і може тільки пародіювати Творця.

Наше національне відродження проходить під його доглядом і режисурою.

Однак свободи в нашому світі стає більше, і більшає людей, обдарованих творчою силою.

Тим часом обставини диктують нам максималізм у дусі Аденауера: «комунізм може перемогти тільки переконане християнство». Не формальне, а переконане, спроможне і навернути людину до своїх духових джерел і визначати її вартості.

З виступу на конференції «Ренесанс України». Варшава, 1996 р.

Руслана ЛИЖИЧКО

Батько Небобратства

Для мене Євген Сверстюк – це одна з найсильніших особистостей України. Він був, є і назавжди залишиться справжнім Героєм. Особисто я його пам'ятаю завжди усміхненим. Він завжди випромінював добро і був теплий, як батько.

Лише після того, як Він пішов від нас, я зрозуміла, як Його не вистачатиме.

Завдяки Євгенові Сверстюку я відкрила для себе надзвичайно актуальне слово – «небобратство»... Усвідомлюючи останні події і героїзм Небесної сотні, розумію, що це слово, якому майже півстоліття, має воскреснути.

Вічна пам'ять і слава всім Небобраттям...

Тетяна ПИЛИПЧУК

Герої не вмирають

Євген Олександрович сидів замислений. Чи він мене почув? Може, повторити запитання? Я не наважувалася перервати його роздуми. Згодом призвичаїлась до цієї манери пана Євгена – ось так замислюватися перед відповіддю. Відповідально він ставився до своїх слів, навіть у приватній бесіді. От і зараз його характеристика здивувала мене:

– Він був із тих, хто не боявся...

В одній короткій фразі Євген Олександрович охарактеризував не тільки і, можливо, не стільки Василя Стуса, скільки самого себе. І своє покоління – українських шістдесятників.

Іван РУСИН

Фрагменти

15 жовтня 1976 року посадили мене на сім років у табори суворого режиму в Ново-Данилівський кам'яний кар'єр у Миколаївській області. Відігрались... [...]

На завершення цього короткого суб'єктивного екскурсу в історію українського відродження стверджую, що Євген Олександрович Сверстюк і більшість шістдесятників були оптимістами. Вони вірили в світле майбутнє України. Співкамерник Сверстюка під час слідства 1972 року доносив: «Утверждал, что пройдет не более 20-ти лет, и «дело», за которое борется он и его единомышленники, восторжествует...» Богу дякувати, так і сталось.

Юрій ВІВТАШ

НАСІННЯ ПРОТИ ВІТРУ або Світло Гетсиманського Саду

Уставай, візьми ложе своє та й ходи.

Євангелія від Івана, 5:8

Шістдесятництво як духовний феномен та політичний рух, що дав основний імпульс творчості Євгена Сверстюка, є високим культурологічним чи, власне, культуротворчим мітом. Уперше після Розстріляного Відродження молоді українці-інтеліґенти зважилися на моральний та інтелектуальний Опір ворожому самій людській суті Режиму.

«Інтелігенція офіціозу, – писав тоді Василь Стус, – прагнучи жити, – простує до безславної смерти, ми, в'язні історії – ідемо в життя». Це було кредо ідеалістичного за своїм змістом руху шістдесятників.

Однак ідеологічне чи, радше, ідейне підґрунтя формально опозиційного контркультурного руху всередині Системи було досить суперечливим, навіть еклектичним, а це передбачало в майбутньому різні шляхи еволюції. Поєднання «ліберальних», «ранньо-марксових» ідей соціялізму з людським обличчям, «абстрактного», як мовилося тоді, гуманізму, що надихався «окопною солідарністю», спроєктованою з книг Ремарка, Гемінґвея та Екзюпері, сполучався з вірою в «проґрес» та іманентний поступ цивілізації, який начебто врешті перемеле тоталітаризм, – тобто мав місце своєрідний «сцієнтизм». Помітний був часом і національно-релігійний, переважно естетично-поганський елемент.

Надто поверхово прочитаний шкільними, індиферентними щодо релігії очима Шевченко засвідчував данину традиції, освячував бродіння молодих сил як національно-культурний знак легітимности шляху.

Справжнім містким культурним знаком, певною мірою – архетипом став дещо амбівалентний образ ракети-собору (для декого навпаки). Ідеальним репрезентантом особистішої позиції (з огляду на важкодоступність Біблії) був Дон Кіхот як секулярний, ліберальносвітський полегшений образ Христа – Сина Божого.

Словом, існували Шлях і – Шлях. Найглибші чи найчутливіші з-поміж тогочасних молодих бунтівників тяжіли до більш консервативного традиціоналістського підґрунтя, до основи, а їхній тодішній молодий радикалізм був не переоцінкою традиційних моральних та естетичних вартостей життя та суспільства взагалі, а лише протестом супроти тотальної людиноненависницької імперії.

Цим шістдесятництво різнилося від контркультурного лівого радикалізму «сердитих молодих людей» Заходу, які заперечували існуюче споживацьке суспільство взагалі та служили «Великій Відмові».

Лицар, диявол і смерть. Твір Альбрехта Дюрера

В Україні настав тоді час шукати вартості давні, фундаментальні, а вже тому справжні, прагнути архаїки чистих джерел, зі значним, однак, наголосом на особистісній відповідальності людини у світі. Проте, перед ким?

Наростання проблематики морального вибору характерне для духовно-світоглядної еволюції ряду шістдесятників, зокрема, Євгена Сверстюка. Від «абстрактного гуманізму» простежується шлях до стоїцизму в модерному сенсі як єдино вартісної й можливої позиції в онтологічно абсурдному світі.

Йому доля судилась, як міт,
За пророцтво життям
заплатити.
Потім знов для нащадків ожити.
Щоб вергати, як давній Сізіф,
Вгору ладних
скотитись-спочити,
І каратись, як вічний Сізіф.
Йому доля судилась, як міт,
Дон Кіхотів живити.

Власне, за прихованою інтонацією це – українська ремінісценція вірша «Гамлет» Бориса Пастернака (переклад його Євген Сверстюк зробив пізніше), за якою проступають місячне світло та тремтливі тіні під час молитви Сина Людського в Саду Гетсиманському, а отже мітологічно, екзистенційно – кожної людини в пограничній ситуації, коли вона готується свідомо прийняти внутрішній поклик Долі. Драма «Іншого» стає своєю.

Це ще не Кіркегор і не Шестов, але безперечно близько до Камю.

Безосновний атеїстичний стоїцизм, що покладаєтеся виключно на людські сили, – це трагічний жест, він утомливий психологічно. Це ситуація «стояння». У духовній еволюції він може означати лише порубіжжя, момент збирання дальших сил. Така позиція – перепочинок перед Боєм.

Поволі ліричний герой Євгена Сверстюка від соціяльно-моральної позиції в трагічній ситуації історії приходить до екзистенціялізму власне релігійного.

Світ зіпсутий не в соціяльній, а в онтологічній основі, адже в ньому «всі місця зайняті». Навіть лисиці в ньому мають нори, а гнізда – птахи небесні, і лише людина, що горить чистим духом офірности та служіння, «закинута», «безпритульна». Навіть онтологічно вона є «іншою», «чужою», «сторонньою», у релігійних термінах – «не від світу цього».

Моральність позиції, що ставить під сумнів остаточність та важку інерцію «світу цього», аби стати внутрішньо переконливою, має опертися на інший порядок буття, іншу ієрархію. Позиція ліричного героя Євгена Сверстюка передбачає його служіння.

Дубленний палімпсест.
Все проступало на нім.
Лицарський перший текст:
Вічна суворість борні,
Вірність, воля і честь.

Це не бунтівний безосновний новочасний індивідуалізм, а ніби вже історично пережите й осміяне лицарство, яке визнавало покору лише своєму Суверенові, – лицарство у модерному прочитанні, яке визнає покору лише Абсолюту. Внутрішнє його осягнення провадить на шляхах смирення й покори, усвідомлення своєї малости. Простежується наростання у віршах тремтливих інтонацій, за настроями близьких до псальма: «Ти послав мені, Господи, / Холодний подих смерти, / Щоб прояснився дух мій... / Вони не вміють визнавати вини, Вони не зносять світла правди» («Молитва»).

Особа мусить іти до віри інтимно-суб'єктивної, що обумовлює інтонаційно сповідь, а далі й тиху розмову з Богом, діялог «Я» – «Ти». Це тип релігійности модерний, близький до Богошукання. Осягнення Бога в собі виступає як внутрішня тривалість, як процес, що ніколи, зрештою, не може дістати остаточного завершення. Інтонації довіри диктують спіритуалізацію інтонацій вірша:

Просвіти, Господи, душу мою
І відкрий мені дорогу стать тим,
Ким повинен на землі Твоїй.
Я приношу на вівтар офірний Твій
Усе, що люблю.

Як надзавдання ліричного героя постає завдання остаточно поборoти свою «онтологічну» вкоріненість у цьому світі, добратися таки до себе, виграти остаточну життєву гру. Риси релігійного екзистенціялізму поглиблюються, потужнішає моральний струмінь, тим певніший після замолоду пережитого байронізму та класично прочитаного ніцшеанства.

Як важко підійматись
до високого смирення перед
лицем Твоїм
і заповідями Твоїми.

Оскільки, згідно з постулатами філософії існування, людина завжди є щось більше, ніж вона є, то повнота її осягається в екзистуванні, що означає повноту зустрічі, злиття з Богом, а не індивідуалістичний безосновний бунт. Традиційно важкий, хоча неминучий шлях, адже тоді обов'язково мусить «нищитися зовнішній наш чоловік» та «день у день зростати внутрішній» (Др. Послання Св. Ап. Павла до Кор. 2:16).

Єдино гідний шлях для людини – шлях Хресний, адже він засвідчує «найвищий ієратичний стан для людини в світі – бути розіп'ятим на Хресті за правду» (М. Бердяєв). У момент свідомого вибору такої долі неминучий сумнів, хвилини слабкости. В інтонаціях Євгена Сверстюка наростають мотиви Безодні, провалля та, на противагу, мотив екстатичної надії, – загалом кіркегорівські інтонації:

Напинайте вітрила
і струни душі.
Набирайтеся груди тривогою.
Вічний холод і жах над провалляи
нести
Нам напевне призначено Богом.

Порівняймо з іншими рядками:

Я, здається, лечу в безодню
на саме дно.
Тільки руку –
Руку Господню – водно, водно.

«Ризик вірити» – так говорив про цей психологічний настрій Кіркегор. Кинутись у прірву відчаю, де тебе підхоплять милосердні Руки Божі.

Традиційні для української духовної поезії інтонації поєднуються з новими, несподіваними. Обрані йдуть через ворота вузькі, а «дорога до Бога витка і ламка» (В. Стус). Віра – Надія – Любов постають в одному із Сверстюкових віршів не як данина традиції, а як острівці, християнські екзистенціяли.

Як важко підійматися по слідах
Твоїх
до скарбу на небо.

«Молитва»

Хресний шлях бачиться як обраність, благо, ласка Божа. Ще ібсенівський герой запитував: «Чи був милосердним до Сина Свого Господь?» І це не логічне та психологічне сальто-мортале, а істина, пізнана й «освітлена» у внутрішньому містичному досвіді.

Певним парадоксом є те, що екзистенціялізм як в атеїстичних, так і в релігійних формах мало чутливий до власне національно-духовної проблематики, його проблематика живиться головно індивідуальним стражданням та проблематикою Особи. З іншого боку, саме українська ментальність – так уже склалося історично – не цілком «екзистенціяльна». (Виняток складають лише поети доби бароко).

Євген Сверстюк виходить із цієї суперечности на шлях християнського національно забарвленого персоналізму, котрий генетично продовжує сковородинську традицію «мікрокосму» та визнання Особи як дарунку, благодаті Божої. Цей персоналізм, збагачений струменем екзистенціяльного активізму, потребує від людини постійних зусиль, щоб зберегти себе. Загалом переважаюча проблематика внутрішньої релігійности в його творчості доводить своєрідність української духовної православної традиції, історично збагаченої протестантськими впливами. На цих шляхах Євген Сверстюк є виразником вищого модерного християнського світогляду в сучасній українській літературі. Його ліричний герой пізнав темряву, але прагне Світла, знає пекло, проте свідомо вибирає Добро. Релігія свободи, а не релігія Закону.

На гравюрі Дюрера «Лицар, Смерть та Диявол» бачимо постать Останнього Лицаря, в якому я вбачаю знайомі риси українського мислителя та поета.

Ми переживаємо погану метафізику зіпсутих часів. «Сонце вже не так світить» (М. Бердяєв). Зі спустошеного погляду, ідеалізм та лицарство Євгена Сверстюка здається дивацтвом; лише духовно чуйні особистості здатні розчути підземні поштовхи нової переоцінки всіх вартостей та народження в муках світогляду нового середньовіччя.

Все держиться на гранях Міри,
тонких струнах, які з основ
живлять дух і проміння віри.
Тільки віра! На хвилях віри
ожива всетворяща любов.

Біблійному Йову – чи не першому знаному нам ідеалісту – Бог по його Стражданнях повернув дітей, отари й усе, раніше ним втрачене. Частіш, однак, доводиться бути ідеалістом без надії на винагороду. І це велика помста «світові, що ловить», заперечення його панлогізму. І якщо ще живий ідеалізм, то Євген Сверстюк – серед його сторожів та пастирів.

ж. «Сучасність», №2, 1994

Євген СВЕРСТЮК

Це ж як треба піднятися високо, щоб узріти спасенний шлях

Світ повниться

Світ повниться
арсеналами
інформації
техніки
речей
іграшок
зброї
зброї
зброї
Кругом
цитаделі
готові рознести
в дим і порох
сусіда і себе
і готовність
номер один
Кого вони обороняють
віру предків
звичаї
таємну мудрість
кодекс чести
моральні засади
Все це справді
смертельно загрожене
і не захищене
насамперед від себе
А вони захищають
арсенали
інформації
техніки
речей
іграшок
зброї
зброї
зброї
А вони захищають
свої звички
Чи не заховано
Там в Апокаліпсисі
Пришестя пророка віку…….
Світ повниться арсеналами
людина хапається за зброю

Тінь слова
людина хапається за слово
тінь втраченого

людина багатіє
порожніє
і простує до кінця часів

05.11.81

Сервантес

Скільки доріг і мук!
Стишивсь. Зібравсь. Застиг.
Може, пройшов тюрму,
Щоб тут себе знайти?
Ночі, як гурт нетяг.
Дні без надій і втіх.
Може, своє життя.
Виставити на сміх?
Лицарський вік минув.
Лицарство – вік оман.
Може пародію втну
На лицарський роман?
Знову подвійний стиль.
Знов королівський такт.
Чорні в очах хрести –
Тіні від ґрат в хрестах.
Що це – потрет душі?
Схожий. Як я між вас.
В камері цій душній
Сотні моїх Санчо Панс...
Зболений кожен нерв.
Рубаний кожен жест.
Власне, нема мене –
Дублений палімпсест.
Все ж проступа на нім
Лицарський перший текст;
Вічна суворість борні,
Вірність, воля і честь.

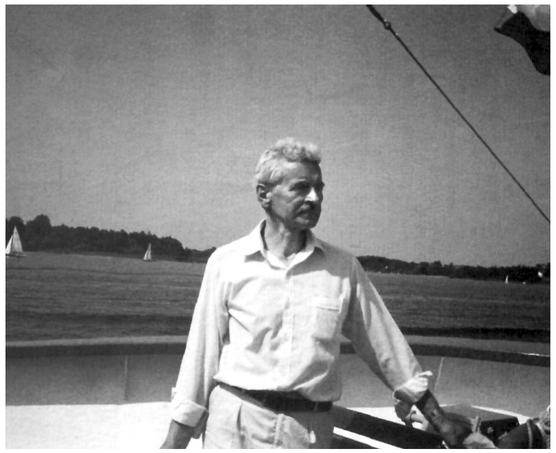

Вбогий дивак – і ґранд,
Серце і склад думок,
Навіть отой Росінант –
Ґотика духу й кісток.
Скільки ламало життя,
Скільки брало на глум –
Чистим лишився стяг,
Вічним – шляхетний сум.
Сміх мій терпкий не вдавсь,
Сміх – мій останній шанс –
Чимсь до душі припав
Сотням отих Санчо Панс.
Цей одержимий дух,
Цей профетичний тон,
Цей круглощокий друг...
Що це було – мій сон?
Може, в житті, як в сні,
Дійсність – зовсім пусте?
Справжнє єдине в нім
Те, що в душі святе?

Панно з Тобоссо, лиш Ти,
Може, почуєш псалом
І прочитаєш листи,
Писані синім крилом.
Колом пройдуть віки
У летаргійнім сні.
Хто все ж він був такий –
Знав, що творить, чи ні?
Творчий звільнив порив...
Видав розваг юрбі...
І мимохіть створив
Пам'ятник Віри – собі!
Ти, що прийшов, спинись!
Змовкніть, раби: в броні
Лицар, високий, як спис,
На сухоребрім коні.

Листопад, 1974

Закінчення на стор. 10

Євген СВЕРСТЮК

Закінчення.
Початок на стор. 9

Реквієм

А. Горській і В. Симоненкові

Зовсім поруч ви раптом впали
Так, як краплі крови чи сліз
А мені мигоміли шпали,
А мені бовваніє ліс.

Ваші руки такі ж гарячі
І таке ж, як було, плече.
Тільки очі страшенно зрячі,
І їх погляд наскрізь пече.

Потонув хтось у млі холодній,
Хтось у сірих дротах затерп.
В темно-синій німій безодні
зирить вічністю місячний серп.

Добре, друзі, нас не минула
Чаша ця, і офірний дим,
Не розсіяло, не зігнуло
І судило зійти молодим.

1975

Першому ідеалістові

Мій далекий прародичу Авеле!
Все так просто і ясно в тобі,
наче ми пастухами зустрілися
ще в дитячій задумі-журбі;

коли небо було ше незаймане,
а земля ще без пасток-принад,
годувала нас ранніми росами,
молоком від доглянутих стад...

І так ясно було мені й радісно,
що ти весь свій найкращий укіс
від щедротного серця закохано
як офіру для Бога приніс.

Кожен день був чеканням-молитвою
а у небі така благодать,
що хотілось в пориві офірному
все на вівтар високий віддать.

Але туга якась мене мучила
і розпитий наш смуток земний,
і не знав я ще слів
вічних символів, що ім'я твоє значить
с м у т н и й.

* * *

Вам кому рокувала доля
Смерть солодку за рідний край
Смерть повільну
тюрму
неволю
Дим поразки і прірви край
В безпросвітньо-глуху дорогу
Йти і знати
один за сто
Нести слово свойого Бога
І не падати під хрестом
Серед зла
і хули
й наруги
У снігах
між чужими людьми
І живити святиню в других
І стояти за них грудьми
Вам
ув'язнені лицарі чести
Котрі скошеним цвітом лягли
Котрі в горі
в глухім нещасті
Її вроду і дух берегли
Україна складає шану
І допоки нам світить день
Берегтиме народна пам'ять
Всіх шляхетних своїх дітей.

Світлина Катерини Пелле

Тенета часу

«Novigare necesse est, vivere non necesse»

Ми прийшли у тенета часу
Спершу було мале Сільце
Де легеньким тягло вітерцем
Над затихлим багаттям світу
Але вже підіймався вітер
І за обрієм мріли траси

Час розкинув свої тенета
І поставив їх, як на птахів...
А вони тріпотять у вирі,
А вони все летять у вирій
І – грудками летять у нетрі...

Провидіння сплело – відкрило
Перед нами стежки-дороги
Під зорею – вже від порогу:
Відгадай свій талан і ролю.
Пам'ятай заповітну волю
І у безмір пускай вітрила!

Ми в тенета прийшли малими
З безтурботно веселим сміхом
І шукали малої втіхи.
Але вже придивлялись лячно
До великих і необачних
Як то доля нещадна з ними

Швидко взнали: блоху не вціпиш,
А малька не впіймаєш в сіті,
А легеньким найлегше в світі:
За попутнім, та шляхом битим
Спершу рівним, а потім – витим
В тихі доли і звичні цілі.

Тільки в казці: високі гори,
Дикі терни і хижі звірі.
А в печерах – потвори сірі,
Три дороги, привиддя смерти
Невідомість і кості мертвих –
Тим, хто ладен: тріумф чи горе!

Раптом вихор тебе малого
Ген заносить на шлях великих
Поміж скель і емблем дволиких!
В неосяжне сягать одному –
І вже пастки в тобі самому!
І крізь них проклади дорогу...

Час таємні і явні пастки
Розметав нам – усім на виріст.
Просто йди, а потрапив – вирвись
Не ховатись в юрбу, не гнутись!
Бо вичікувати, тягнути,
Бо пролазить між них – це впасти!

1982

Другий міт про Сізіфа

Коли Сізіфа зупинили
На тій горі
Де його камінь
Там знизу
Вже здавався наріжним
і де він сам вже завис
в нерішучості і страху
перед камінним дощем
Хтось знизу сказав
ВІН ВЖЕ ЗУПИНИВСЯ
Слова захвату знизу
яка самітність
один на один
на крутому схилі
під сірим небом
всіяним камінним дощем
Він задумався
Всі смертні
залишаються живими
доки сповідують закон
самозбереження
і в слабкості людській
пересилюють голос веління
і дослухаються антиголосу
Сядь спочинь подумай про себе
доки там той проклятий
камінний дощ
Розміняй велику драму боріння
З німим каменем
Під мовчазним небом
Якого не досягти
на малі фарси розсівання
камінного пилу
їх легіони
по затишних уступах
розважаються як діти в поросі
Споруджують якісь фортеці
Насипають дамби на потребу дня
і навіть зловтішно пускають
той пил в очі
малим внизу
І де той праведний
Хто перший кине на них за це
каменем
Хто перший
Хто перший
Хто перший
Слова заколисували
в спорожнілому просторі
де від страху
в нерішучості
зупинився рух
і став час
Величезний камінь
з рук Сізіфових покотився вниз
прогуркотів з погрозливим свистом
понад принишклі голови
і заліг серед лежачих каменів
у широченній імперії лежачого
каміння
під яке вода не тече
Стало тихо і спокійно
тільки шаруділа черва
тільки дощі шепотіли
гімн ентропії
а піски заносили
вчорашній болючий
слід життя
Сізіфа зупинили
Під камінним дощем
І за кару зухвальства – гордині
Щоб не забирався так високо
дозволили йому займатись
тим же каменем
збирати по його сліду камінний пил
і сипати
сипати
долу
На посміх людям
що вірили і чекали
на пострах людям
що зупиняються перед стіною
камінного дощу
І то була друга кара Сізіфові
Послана антибогом
За ревність виконання велінь
Кари Божої

Жовтень, 1986

Андрій ТОПАЧЕВСЬКИЙ

ПРО ЛИЦАРЯ ПРАВДИ

Про Євгена Сверстюка пощастило багато чути ще задовго до нашого з ним знайомства, коли після хрущовської «відлиги» почалося поступове «закручування гайок» у всіх сферах життя і діяльности. Саме тоді, на середині шістдесятих років, піднеслася хвиля протесту проти спроби (на жаль, значною мірою вдалої), повернути народ назад, до того стійла, де можна було лише мовчати й жувати полову. Імена Сверстюка, Дзюби, Світличного були серед мороку, наче спалахи світла, що подавали надію… Бурхливі роки! Коли радіо «Свобода» транслювало есей Є. Сверстюка «Собор у риштованні», про цю сміливу людину вже знала вся мисляча Україна.

Справді, слухати закордонне радіо не було особливої потреби, бо найважливішими новинами ставали настрої та вчинки тих, кого нині називають шістдесятниками, тоді ще не арештованих, не кинутих до тюрем або «психушок». Під час Празької весни 1968 р. у всіх нас виникли особливо великі сподівання. Казали: «чехи навчать демократії». Відомо, як цим надіям того ж року було покладено край.

Репресії, що охопили весь «табір соціялізму», попервах набували навіть комічних рис. На площі Ринок у Львові відбили тризубець у статуї Нептуна. Коли звідти приїздила до Київа дружина поета Ігоря Калинця, Ірина, то «хвіст» агентів «у цивільному» супроводжував її від вокзалу аж до самого Хрещатика. Автора ж цих рядків, тоді 30-літнього журналіста, раптово забрали на два роки до армії. І коли я приходив у військовому вбранні до садиби Івана Гончара, той майже серйозно казав: «От і військо вже наше!»

Іван Макарович не дуже помилявся. Молоде офіцерство було зовсім не прорадянське, особливо після згаданих чехословацьких подій і попередньої поразки у «шестиденній» війні на Близькому Сході. 1970 року у Гостомельському полку зв'язку капітан Кийко, на знак протесту проти армійського застою, роззброївши вартових, спалив почесний прапор ЦК комсомолу. Не були рідкісними і хвацькі вправи зі стрільби по портретах членів уряду, зокрема «самого» Л. Брежнєва.

А тим часом у садибі І. М. Гончара люди переписували (від руки, бо друкарські машинки були на обліку) твір Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (Сотні сторінок!) та й несли ці вистраждані копії у народ.

Наприкінці 1960-х Євген Сверстюк працював в «Українському ботанічному журналі» відповідальним секретарем. Його редакція в академічному Інституті ботаніки стала місцем зустрічей і бесід осіб, далеких від лояльности до тодішнього режиму. А саме тоді партійна влада спробувала запровадити масову ідеологічну освіту, але нібито неформальними засобами. Створювалися різні гуртки, відбувалися читання матеріялів партійних з'їздів, розглядалися політичні події на інших континентах за принципом «у них там гірше, бо негрів пригноблюють». В Інституті ботаніки невідомо чому почали обговорювати хід громадянської війни в Нігерії, інші африканські проблеми. Це дуже потішало вчених, але з волі партії розумної альтернативи не існувало, хіба що – змінити тему. Так і сталося. У 1969 р. по академічних інститутах були облаштовані семінари з «марксистсько-ленінської естетики». Як наближеній до мистецтва, хоч і безпартійній, Марії Макаревич, моїй матері, доручили вести ці заняття в рідному для неї Інституті ботаніки. І хоча виданий був навіть спеціяльний підручник, широка ерудиція вчених давала змогу далеко виходити за рамки офіційного плану, полемізуючи на літературно-мистецькі теми. Без несподіванок тут не обходилося.

Якось Євген Сверстюк під час чергового семінару зауважив: у Леніна естетичних поглядів не було, що він сам і визнавав. Адже протягом XIX – початку XX століть відбувся демонтаж релігійної естетики – від Чернишевського до більшовиків. На підтвердження Євген Олександрович навів цитату з… Леніна. Стався переполох; зрозуміло, це створювало незручність для організаторів ідеологічних занять. Мама, як керівник семінару, налякалася чи не найбільше. Та вдома розповіла про цей інцидент із почуттям поваги до порушника спокою «ідейного» болота, насамперед – його обізнаности та сміливости. У розповіді звучала душевна турбота, звичайно, не щодо того химерного семінару. Знаючи систему, тривожилася долею Євгена Олександровича.

Як виявилося трохи пізніше, для цього були вагомі підстави. Репресії початку 70-х років, зачепивши багатьох порядних людей, не оминули і його. Чесний виступ у колі вчених був лише відлунням активної діяльности філософа, публіциста Є. О. Сверстюка, як тогочасного дисидента, на захист прав людини в Україні. Йому судилося провести у «лагерях» (так він називав місця політичного ув'язнення) 12 років – аж до 1984-го.

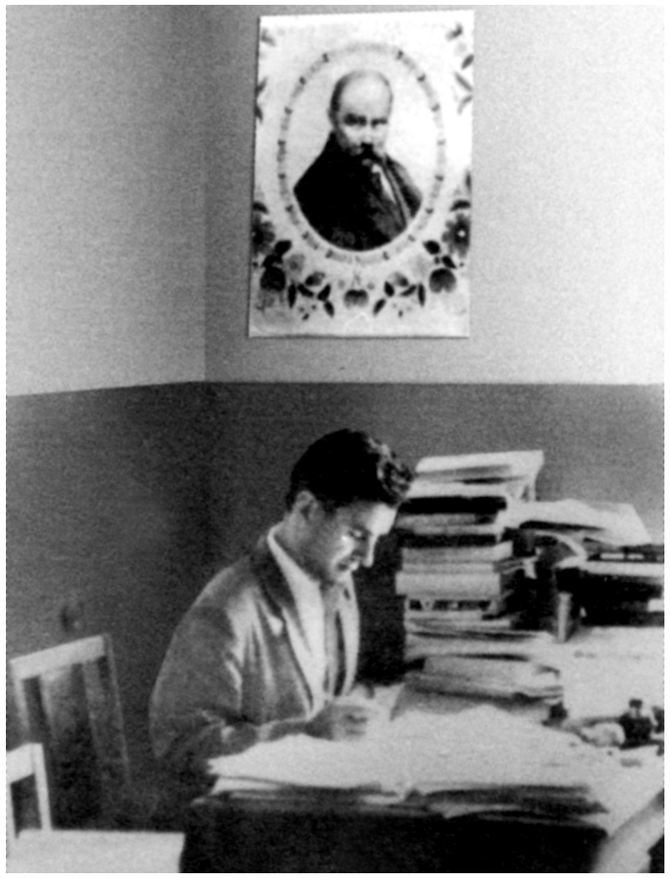

Євген Сверстюк – відповідальний секретар «Українського ботанічного журналу». 1967 р.

Дисиденти 1960-80-х були не тільки іншодумцями. Вони діяли по-новому, відкинувши ідею «покращання» радвлади. З Євгеном Олександровичем ще до його арешту мене познайомила співробітниця Інституту ботаніки Наталя Беліцер (нині працює в Інституті демократії ім. Пилипа Орлика). Тодішнє моє спілкування з ним було заочним. Перекладав на російську деякі матеріяли українського «самвидаву», які Сверстюк із Дзюбою передавали до Росії. Пригадую, серед них була і стаття Валентина Мороза про долю карпатського села – Космач. Разом з Н.В. Беліцер збирали кошти на підтримку наших учасників опору. Розповсюджували вже згаданий твір І. Дзюби (передрукований знайомими Сверстюка)…

Наша співпраця набула конкретнішого змісту у 90-х роках, вже у газеті «Наша віра». Євген Олександрович підтримав задум написати книгу про біблійних істот, рослин і тварин. І перша публікація про рослини Святого Письма вийшла у цьому всехристиянському виданні. Його поради, відгуки й рецензії досі для мене безцінні, як і наші тривалі бесіди про історію, літературу та мистецтво. Він же запросив мене до участі у Всеукраїнському громадському об'єднанні «Громадянська позиція», де ми разом з братами Михайлом і Богданом Горинями, Михайлиною Коцюбинською, Миколою Горбалем, Олександром Сугоняком, Олесем Шевченком та багатьма іншими обговорювали події культурного, громадського і політичного життя в Україні. Матеріяли цих зустрічей висвітлювалися у газеті, незмінним головним редактором якої був Євген Сверстюк; завдяки його послідовності, додаток під титлом «Громадянська позиція» виходить у «Нашій вірі» й досі… Головною засадою Євгена Олександровича, святою заповіддю завжди була Правда, відданість якій він зберігав беззастережно як найвищу моральну цінність.

З листування

До дружини Валерії і доні Віри

Лист 1–2, січень 1977, Багдарин

СВІТЛІ МОЇ В НОВОМУ РОЦІ ДІВЧАТА!

…Нині, в Різдвяний день живлю ілюзію нашого чистого свята – під спільним небом і сонцем, яке правда, тут не визирало, *і нашої спільної радости – від того, щоб дивитись одне на одного – крізь даль.* В цей день я збираю усі колись засвічені вогники моєї любови, пірнаю все далі і далі в дитинство і, мені здається, натрапляю на ту теплу хвилю добра, співчуття, любови, з якої постає добра воля, готова віддавати й нести. …Але збираю усі колись засвічені вогники любови і з доброю усмішкою приймаю все, все, все.

Листи твої зупинились на середині грудня, і була ще Новорічна ваза (27.12 і побажання: «будьмо урочисті»). …Маю вже два доброзичливі вітання куми-Віри*, від Світлани*, Мальви*, Левка* з Чернігова, Михайла*, Лесіва* і інші, які просто собі уявляю. А Льоля – та навіть між іншим критикує мою благодушність (я й на це згоден). Про інші Новорічні вітання вже писав, ще інші – уявляю, бо тут між реальністю і уявою таке хистке марево, що просто сприймаєш іскристі сніжинки, які впали на руку, як сніжинки-сніжинки, які кружляють і падають. Легкі, чисті, ефемерні – вони вічно кружеляють, бо легка симфонія – то спосіб їхнього існування, в хороводі споріднених.

…Власне, листа я почав писати ще 01.01 – накинув настроєву гаму – ось прошу: коли настає Новий Рік, всі ходять стишено і якось ніяково вітаються, але соромляться чогось бажати один одному. Чого можна бажати, коли не віриш? Той самий скрипучий в сажі сніг, а вечорами такий болісно холодний місяць, що від самого погляду проймає дрож. Нічого кращого сьогодні не видумали, як прокрутити «Звезда пленительного счастья». Щастя і зоря загубились в довгій стрічці, чар молодости здимів блискітками спогадів, але твердо врубується в пам'ять і обростає незліченними асоціяціями слідчий – цар та всі його заступники розкидані по етапах несходимої імперії. Смугасті стовпи, обідрані стіни таможень і на тлі вічного ритуального танцю лояльности – жменька хоробрих птахів зі спалених гнізд. Кидається в негоду і холод ночі за голосом серця у прірву невідомого. **А я весь час бачу Твої сірі очі на синьому тлі. Чую трепетне биття хороброго серця і відчуваю сльози на очах, які бачать на екрані версію власних видінь.** Усі вони говорять по-французьки, щоб Тобі було дітливіше, і всі вони раптом

тратять минуле – молодість, радощі й надії, щоб жити тільки обов'язком і вірою. Як добре, що тоді була книга, яку можна було дарувати хоробрій жінці, яка йде в ніч. Попри все, всупереч всьому – як знак спільности на скорбній землі. Але ж настав Новий Рік, і я заглядаю в майбутнє. **Я дивлюсь на свій єдиний дарунок – маленький календар, наповнений числами довгої зими, ефемерної весни і короткого літа, в якому все мало сонця. Я дивлюся на числа, але жодне магічним полум'ям не привертає погляду. Тим часом у них затаїлись маленькі закрути у течії річки, і я знаю, там будуть темні дні печалі, і світлі хвилі чекання. Як дитина, яка боїться проґавити момент приходу Нового Року, я боюсь проґавити ці світлі хвилі. Бо ж їх можна погасити насупленим чолом, можна в юрбі засмічених хвилин не зауважити їх присутности, і можна бути не готовим віддавати – і брати в долоні сонячного зайчика. Боюсь, у моїх долонях все було скривленим від свічада свідомости і тільки потім випогіднювалось в пам'яті, як спогад про неповторне. Але я пам'ятаю легкі мудрі руки, які дотиком розгладжували чоло і вчили любити плин хвилини. Чим би вони не наповнювались. Бо ж нема і не буде хвилин, за валами яких почнеться свято. Хвилинами просто спливає наш день. Не варто, не треба дивитись в календар, де чорним і червоним зафарбовано дати, і не треба питати долі, що вона принесе завтра. Нині – завтра – це тільки омани розуму, який остудив любов, відштовхнув віру і викинув наперед зорю надії. Насправді – це грані одного серця, якому судилась одна ріка в захмарених і сонячних берегах. Зустрічі-розлуки, наповнені бажанням проплисти разом у гарячому колі зімкнутих рук, і поділити хвилини радости, болю і свята. Але радість стиснених рук обривається драматизмом простягнених і тоді крізь морок і даль ми живимо в уяві образ один одного та у снах відчуваємо тривоги на гострих порогах ріки. Серед невидимих кіл, які нас незримо в'язали. Ще до зустрічей, і в'яжуть в час розлуки, найвиразнішими тінями носяться наші сни і стверджують коло справжности над видимістю реального. Бо що таке реальність на бистрині часу? Вбога радість насичення з гіркотою похмілля, жалісний писк у жмені впійманої синиці, перегірклий запах вокзалів, що входить потроху у звичку, і бадьорі оклики, писані вилами по воді. Віддаю гори торішнього снігу позаду й попереду себе – за краплю живої води, і всі видимості щастя – за крихту справжности, на якій тримається незриме коло зімкнених рук. Будьмо урочистими на гострих порогах ріки, і усміхненими перед пастками часу, і якщо вже судилось вас постійно згадувати і вигадувати – вигадаю вас трохи за власною подобою: як продовження того, що в мені не збулося, і снитиму вами, як парою крил, які утримують мене у блакитній стихії.**

Примітки

** – Віра Ткаченко, Світлана Кириченко, Мальва Ланда, Левко Лук'яненко, Михайло Горинь, Ярослав Лесів*

14.01 …Але чи не краще мені урізноманітнити лист Сковородинськими мотивами. Власне, цього філософа і поета ми не знаємо – так само, як не знаємо «откуду есьмо пошли». …Знаєш, я не мав права писати про Екзюпері, не читавши трактатів і діялогів Сковороди: деякі образи і тенденції можна зіставляти, і то не лише тому, що джерело їх одне. І взагалі – цього не можна не знати. … Словом, зараз вибираю Тобі мажорні мотиви з «Саду Божественных пѣсней, прозябших из зерн священного писания». […]

… «Пісню 13» я спробував вільно перекласти.
«Изведите от среды их…
Прійди, брате мой, водворимся на селѣ.
Тамо роди тя мати твоя»
(Пѣснь пѣсней).

Епіграф з Вергілія
«O Fortunatos… Agricolas…»

Ой поля, ви зелені поля,
І замаєна в квітах земля.
Ой долини, ярки і горби
І могили в серпанку журби!
Ой ви чисті прозорі струмки.
Береги і трава – як струнки,
А у світлозеленім маї –
Темні хвилі гаїв!
Жайворонкова пісня в полях,
Соловейкові трелі в гіллях –
Той дзвенить і у небо зліта,
Сей лящить у садах.
А коли тільки рання зоря,
Кожна пташка уже розмовля,
І в повітрі до самих глибин –
Радісний дзвін.
Тільки сонце над гаєм спливе,
Вже пастух виганяє овець,
І сопілки вливається спів
У хори степів.
Пропадайте, гнітючі думки
Людних міст сторожі і замки.
А я тут допливу свої дні,
Кусень хліба – і досить мені.

Примітки

**Відразу після перекладу для конспірації, з огляду на кагебістів-цензорів, написано вірш Є.Сверстюка, без пропуску рядка.*

* * *

Сірий птах помахнув крилом
П'ять разів
І завмер під німим шатром
Синіх зір.
Знов у камері я один,
Новий рік...
А за ґратами шарудить
Сірий вік.
Той старий Новий рік втямки:
Вдень тоді
Пульс мацнув, озирнув кутки:
Що ж – ходім.
Нині в смутку замерзлих шиб
Той же світ.
Намалюй мені, напиши!
Босий слід.

14 січня

15.01. Сьогодні над тишею снігів зачервоніло натомлене в мандрах сонце – я відчув спрагу життя…

Книга листів Євгена Сверстюка готується до друку у видавництві «Кліо»

Спогади про діда

Анна НОЙФЕЛЬД

Важко писати спогади про людину, яка зовсім недавно була біля тебе. Але спробую.

Про які наші розмови я зараз найбільше згадую? Мабуть, найбільше мені дід говорив про необхідність віри і про те, що тільки віра робить людину повноцінною. Я розпитувала в нього, як він сам прийшов до віри, і він розповідав, що це відбулося в тюрмі. Там його спочатку дуже виснажували допити, бо він ніколи не міг знати, чим вони в цей день закінчаться, чи що під час них станеться. Часто після допитів його поміщали в одиночну камеру або в карцер. І от одного разу, сидячи в карцері й промовляючи молитви, які знав ще з часів свого дитинства, він почав із такою силою і так глибоко молитися, що страх і тривоги зовсім зникли. З того дня легко переносив допити, бо знав, що ніщо не відбувається без волі Божої і що з Божою допомогою він усе подолає.

Про що я згадую найбільше з того останнього тижня, який ми провели разом перед його відходом? У цих останніх розмовах також багато йшлося про релігію, про те, якою важливою є віра для мого майбутнього життя. Вона є основою щастя і будь-якої мудрости. У нас була така традиція: під час кожної зустрічі я питала діда, які книжки мені обов'язково треба прочитати в наступному році. Цього разу він мені порадив «Одіссею» та «Іліаду» Гомера, ще згадував епічну поему «Втрачений рай» Джона Мільтона. Розповідав про свою юність, коли його улюбленим поетом був Байрон.

Як дід зі мною прощався? Ми не говорили багато про можливість його скорої смерти, тому що я вважала за краще думати про позитивне, тобто про можливе одужання, а не відхід. Але коли я в останній день мого перебування в Києві прийшла до нього в лікарню, то ніби відчула, що це буде наша остання зустріч. Я розплакалася і запитала, як маю жити без нього. Він посміхнувся, взяв мою руку і сказав, що

мені не треба буде жити без нього, позаяк він завжди буде зі мною, в мені. І в цей момент я відчула, що він каже правду, на якусь мить відчула себе щасливою. От і зараз, через декілька місяців після його смерти, я іноді відчуваю його присутність. Особливо, коли стою перед питаннями, на які він знав би відповідь, або коли приймаю рішення, в яких він би теж брав участь. Я справді відчуваю, що частина його немов перейшла в мене.

Що я розповідатиму моїм дітям, його правнукам? Я розкажу їм, що їхній прадід був людиною дуже гострого і ясного розуму. Мав залізну, незламну волю, за жодних умов не здатен був зрадити те, у що вірив, навіть якщо це коштувало йому свободи, здоров'я і навіть життя. Розкажу їм, що він був людиною твердого наміру, від якого не відступав. І не боявся відкрито висловлювати свою думку. Якщо він когось не поважав, то не подавав йому руки або не розмовляв із ним. Я також розповідатиму моїм дітям про незвичайні здібності їхнього прадіда. Як він у тюрмі та на засланні вивчав англійську й німецьку мови, читав цими мовами і перекладав. Він до самої старости міг спілкуватися, наприклад, із моїми друзями англійською чи німецькою. Розкажу, яким він був чудовим оратором, як умів зібрати навколо себе публіку і захопити її – чи то на сцені, чи на ринку, купуючи яблука, чи в останній тиждень свого життя, коли люди йшли до нього в лікарню почути його слово, його думку.

Але, мабуть, найціннішим є для мене спогад про тепло, яке я від нього отримувала, і про його зацікавленість моїм життям. Хоч би коли ми розмовляли, він завжди питав: «Чим ти живеш?» і «Чи ти щаслива?». Він переживав, чи не перевтомлююсь я, навчаючись на медичному факультеті, чи правильно розставляю пріоритети. Я ніколи не забуду слова, що ними він завжди завершував наші розмови: «Hab Sonne im Herzen und alles wird gut» («Май сонце в серці і все буде добре»).

З листа до дружини

Євген СВЕРСТЮК

ЯБЛУКА З МОКРОГО САДУ

…Отже, за вікном уже глибокий вогкий сніг, а в пам'яті моїй ще високі приховклі трави, і зажурений соняшник дивиться на обрій в чеканні чуда. Мені не хочеться дивитись за вікно, щоб не порушити спогаду про осінній мокрий сад. Власне, чого б і не побігти – взуватися ніколи не треба в цю пору, ноги завжди босі, мокрі, холодні, а коли добре побігти по мокрій конюшині – вмить нагріються. Але в сад, той, що за ґанком, не хочеться бігти, щоб не заросити штанів у заростях барвінку і морозу. А саме над тими заростями – сливки. Проте, коли штани закочені до колін, можна трохи назбирати грушок. Власне, в хаті стоїть густий запах від них і від яблук, їх насипано повні сіни і ґанок, але зверху вони вже перебрані, а взяте під яблунею і вимите під ринвою завжди справляє враження свіжости. Краще піти в той садок – через подвір'я – під жовту яблуню, завжди рясну – і там завжди багато м'яких, сипких, соковитих яблук – їх можна подужати відразу штук п'ять. В гіршому випадку – над льохом завжди повно антонівок, трохи ще твердих, але коли досить жовті, то добрі. Смішно – деякі люди не розрізняють сортів – я з п'яти років знаю, з-під якої яблуні те яблуко, що лежить на купі. Частину їх поріжуть і висушать, а решту – коровам і свиням (які, здається, надають перевагу зігнилим). Але ніколи не обминеш тієї «гнилиці» – це дві деревини, на які зручно залазити і трясти. На ній завжди повно грушок, і вона вже настільки славна, що про неї знає півсела. На продаж ці грушки не годяться. Великі, червонобокі, вони стиглі тільки тоді, коли вся середина під твердою шкірою зм'якла, як помідор, перетворилась на цукристий сік. «Женьку, піди-но потряси гнилиць зо дві шапки,» – каже, бувало, дядько Талімон (батько Гельки і Гані), селянський епікуреєць, з червонуватим носом і неодмінною самокруткою. Слив не рвали – це була марудна робота, особливо в дощ, і треба було кожному самотужки збирати. Правда, крім угорок і терносливу, були великі повні, сині й жовті сорти слив, але були вони нестійкі до морозу – і ми їх швидко обносили.

При всій рясноті саду була така гра: наховати яблук, грушок, знайти влежані яблука і, відповідно, поїсти їх. Вони мали ту перевагу, що були м'які, не такі холодні і все ж таки одібрані. Ховати можна було в снопах, в соломі, в полові, в зерні провіяному і просто так у непомітному місці. Знаходити я не вмів, хіба випадково. А ось Валин батько умів завжди все знайти. А Яків, здається, і не дуже розрізняв, яке там м'якше і яка різниця.

В саду була стежка – аж до лугу, вкритого заростями верб і осочини. Недавно мені спало на думку посадити там калину – чудово прийнялася б і коли б я про це сказав татові – він обов'язково дістав би. Може навіть під якимось іншим приводом поїхав би до лісу і привіз. Страшенно любив усе садити, особливо нове, не пробуване. Каштан і волоський оріх чомусь у нас не приймались. Зате була у нас яблуня, на якій росло щось із сім сортів яблук – на різних гілках інші сорти.

То вже був старий сад, давно вже визрівала думка його пересаджувати. Але сад, мабуть, садить нове покоління. Для старшого має найбільшу вартість те, що звичне змалку, що сам замолоду садив, щепив. З усім цим було важко – нині діставати саджанці так само просто, як яблука в гастрономі. Але тато міг все, тому що постійно працював, навіть під дощем. В свято він ходив до церкви або читав Біблію, а в будні, крім п'яти годин сну, постійно десь порався по господарству. Часом приходили в справі інші господарі. Могли поговорити з півгодини, а далі «треба йти до роботи». Правда, часто в свята були гості. Тоді за столом випивали по 2-3 келишки (по гр. 50) і за розмовою цілковито відключались від роботи. Між святом і буднем був великий контраст. Свята чекали. До нього готувались. Гостей шанували і всіляко пригощали. До нас любили їздити гості (велика рідня, в селі ніколи всіх не об'їздиш, але завжди заїдуть до бабуні і до Ліксандра). На городі, на клумбах було багато квітів, але букет на столі тільки заваджав – навіщо ще в хаті квіти, коли їх кругом стільки росте?

Вже забув нитку... Минув вересень, розтанув сніг і вернулась справжня дощова осінь із сизим туманом, спливає у далі густий ліс. Про це можна ... довгу мелодію, але краще нагадаю літнє марення:

Коли я пускаюсь берегів
реальности,
І думка блукає дорогою мрій,
які не збулися,
Подій, що мали статись –
і розплились безводною хмарою,
Сил, які вийшли, наче з води,
і сплили водою,
Коли я пускаюсь берегів
реальности
І шукаю слідів осторонь від того
сліду, що залишився
(бо хто скаже про пісню,
чи вона одлунала,
чи щойно бринить у серці?).
Я задумуюсь про свій корінь,
Який вічно пускає памолоди
І ніколи не дає плоду,
І вигадую дивовижний цвіт,
Який він би міг, нарешті, дати.
І небачений плід,
Що міг би зрости.
І здивований світ,
Що міг би побачити.
І забуваю, що закладена
в ньому сила буяння
нічого не відає про велич плоду,
А тільки невимовно
виспівує тугу до нього.
Так, мабуть дівчина співає
про велике палке кохання,
Яке обминуло її, бо не
вернувся милий.

1977, Багдарин

Казка про Веселика та його скрипку

Що її переклав українською з книги Френсіс Браунел (1816-1879) «The story of Merrimind». VIII, p. 32 і надіслав у листі до доні Віри – Мачинки 1977 р. З сибірського заслання в Багдарині Євген Сверстюк

…Колись давно в північних краях жив собі бідний чоловік зі своєю дружиною. У них було дві нивки, три корови, п'ятеро овець і тринадцятеро дітей. Дванадцятеро було названо іменами, звичними в тих околицях – Розважливий, Впертий, Скупий і тому подібними, але коли настала пора називати тринадцятого – чи то бідні батьки не могли пригадати іншого імені, чи щось у самому виразі очей дитини навело їх на іншу думку, бо вони назвали його Веселиком. Сусідам це ім'я здавалося дивним і аж занадто вишуканим при таких гараздах, але оскільки далі не спостерігалось ніякої пихи чи якихось ознак гоноровитости, то вони змирились і не зважали.

Світлина Veronique Faure

Тринадцятеро дітей ставали з кожним роком все більшими та дужчими, але всі мусили важко працювати, щоб мати хліб. Коли найменший вже досить підріс і міг пасти батькових овець, саме тоді випала пора великого ярмарку, і туди прямував кожен житель північного краю, бо отаке траплялося тільки раз на сім років – у День середини літа. Було це не в якомусь місті чи селі, а посеред зеленої долини, що простяглась між широкою річкою і схилами високої гори. Там, розказують, на самій верховині танцювали Феї в давні веселі часи. На той ярмарок збиралась сила-силенна всяких купців-продавців з близьких і далеких місць. В тих краях не знали нічого такого, чого б не можна було купити або продати на цьому ярмарку, і ніхто – від малого до старого – не вертався додому без якогось витрати. Вони прикидали в уяві, що купувати, а потім вирядились у святкову одежу і вибрались з батьком та матір'ю на ярмарок. Коли вони літнього погожого ранку підійшли до місця ярмарку, на столах вже були викладені та порозвішувані всілякі товари – цілі гори імбирних пряників, височіли намети для ігор та розваг, показували лялькові вистави, виступали танцюристи на канатах і ходили святково вбрані юрби сусідів та приїжджих.

Все це наводило тих простих людей на думку, що їхній північний ярмарок – найкраще видовище в світі. День злетів за розгляданням всіляких див та за розмовами зі старими приятелями. Воно навіть дивно, як багато важив срібний пенні у ті далекі часи, але надвечір дванадцятеро вже позбулись своїх грошей. Той купив пару блискучих мідних пряжок, другий – малинову стрічку, третій – зелені підв'язки, батько купив собі люльку, мати – табакерку з рога – словом, гостинці придбали собі всі, крім Веселика.

Причиною, чому срібний пенні досі залишився в його кишені, було те, що він усім серцем настроївся на скрипку, і тих скрипок доволі було на ярмарку – маленьких, великих, простих і розмальованих. Він придивлявся і прицінювався до багатьох, але не було жодної, яку б віддавали за 1 срібний пенні. Батько з матір'ю вже й нагадали йому, щоб поквапився з купівлею ще до заходу сонця, бо дорога була таки далека. Сонечко вже опустилося низько і червоно сідало за схилами, ярмарок дедалі рідшав, бо багато продавців уже спаковували свій товар з прилавків та відходили. Але була ще на далекому схилі поросла мохом галявинка, куди простягався ярмарковий майдан, і Веселик вирішив поглянути, що б там ще могло бути. Найперше впав йому в око прилавок зі скрипками, власність якогось молодого торгівця з далеких околиць, і він мав багатьох клієнтів: його скрипки були новенькі, зугарні. А поблизу нього сидів маленький сивий дідок, який натерпівся багато сміху в той день, бо він взагалі не мав чого продавати, крім однієї старенької скрипки тьмяного кольору, до того ж у ній всі струни були пірвані. Все ж таки цей низенький чолов'яга вперто сидів і весь день вигукував: «Скрипки на продаж» – так, наче б то у нього були найкращі скрипки на весь ярмарок. «Купіть скрипку, мій юний паничу, – сказав він, коли Веселик наблизився. – Ви її придбаєте недорого: я прошу за неї один срібний пенні, коли налагодити струни – рівної їй не буде у всьому північному краї».

Веселик подумав собі, що це лепське придбання. У нього вмілі руки, і він легко зможе полагодити струни, коли пастиме овець. Так упав срібний пенні на дідків стіл, а скрипка перейшла в руки Веселика. «Тепер, юний паничу, – сказав маленький чолов'яга, – ви побачите, що ми, торгівці, цінуємо угоду, і раз ви допомогли мені розпродати товар, я вам повім дивну річ про цю скрипку». Веселик був хлопцем доброї вдачі і любив послухати історії. Він допоміг зв'язати старезним шнурком усі дошки та кілки, з яких було складено прилавок, і коли вже все це вмостилось на плечі, наче в'язка дров, маленький чолов'яга промовив: «Отже, про цю скрипку, мій юний паничу: справа така, що цих струн не можна ні полагодити, ні зробити нових ніяк інакше, як тільки з ниток нічних пряль, і коли вам вдасться – це варте буде доброго пенні». Сказав – і через горби помчав, як хорт.

Веселикові подумалось, що це досить химерна і підозріла вістка, але в надії на краще він собі вирішив, що маленький чолов'яга просто пожартував. Отже, він кинувся наздоганяти своїх, що десь вже були напівдорозі додому. Коли вони зустрілись, то кожен показував свою новинку, і Веселик показав свою скрипку. Брати і сестри почали сміятися з нього, що купив таку річ, на якій ніколи не вчився грати. Сестри лукаво допитувались, які мелодії він збирається добувати з тих обірваних струн. А батько сказав йому таке: «Дуже мало кмітливости ти виявив у розтраті свого пенні, і це дає підстави побоюватись, що ніколи в тебе не буде гроша». Одне слово, кожен виявив зневагу до Веселикового придбання, крім матері. Ця добра жінка сказала, що коли він і невдало використав свій пенні, то зате другий раз може використати краще, а взагалі хто ще знає, як ця скрипка колись може заграти...

Щоб справдились її слова, Веселик взявся лагодити струни. Він віддав на це весь свій час, дні і ночі, але, мабуть, правдиві були слова, які дідок мовив на прощання: ніяке лагодження не вдавалось, ніякі струни не тримались на цій скрипці. Веселик випробував усе і витратив свої сили даремно. Нарешті він почав напитувати поміж людьми, хто пряде вночі – і це люди північних околиць підхопили як жарт, якого їм вистачить аж до наступного ярмарку...

А тим часом Веселик втратив до себе довір'я і дома, і на людях. Усі повірили в батькове пророцтво, брати і сестри бачили в ньому не більше ніж овечого пастуха, сусіди були певні, що з нього виросте шалапут. Проте хлопець все не розлучався зі скрипкою. Це була вартість його срібного пенні, і він плекав надію полагодити струни що б там не було. Але оскільки дома ніхто, крім матері, не дбав за нього, а вона ж мала ще дванадцятеро дітей, то він вирішив покинути дім та усі кривди в ньому й вирушити в світ пошукати щастя.

Батько дав йому на дорогу ячмінну паляницю, а мати – своє благословення. Усі брати і сестри побажали йому всього доброго, а сусіди висловили певність, що ніяке лихо його не візьме...

І ось одного літнього ранку Веселик вирушив у світ із безструнною скрипкою під пахвою. Треба сказати, що тоді в північних краях не було битого шляху – люди обирали собі яку-небудь стежку, яка їм була більш до вподоби. Отже Веселик пройшов колишній ярмарковий майдан і подався на пагорб в надії зустріти там дідка і дізнатись щось про нічних пряль. Пагорб був порослий аж до вершини густим вересом, і він пройшов його, ні з ким не зустрівшись. Другий бік схилу був стрімкий і скалистий. Важко було продиратись вниз, врешті він добравсь таки до вузької долини, вкритої густими заростями дроку і шипшини. Веселик ще ніколи не мав справи з такими гострими колючками, але він був не з тих хлопців, що вертаються назад.

Закінчення в наступному числі

ОБЛИЧЧЯ ЧАСУ

Євген СВЕРСТЮК

РОЛЯ І ПОКЛИКАННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

Питання про ролю інтелігенції в нашому суспільстві здається мені найактуальнішим, роля величезна і – вакантна.

Як би ми не назвали наші інституції, вони будуть порожніми без високої людини, на якій тримається висока стеля. Церква залишиться ідеологізованою державною інституцією, університет – закладом для проходження навчальної програми.

А дух народжується тільки від Духу. Лише чоловік, просвітлений вірою, міг почути Господній наказ на межі Землі Обітованої: «Отож наказую тобі: будь мужнім і хоробрим; не лякайся і не падай духом, бо Господь, Бог твій, з тобою, куди б ти не подався» (Навин, 1,9).

Гідність і відвага – то елементарні приписи для людини віри. Власне, тільки вона й може піднятися над турботами буденности і передавати вартості з покоління в покоління. Тільки той, хто має духовні вартості, може їх берегти, переймати і передавати іншим.

І дуже важливо, щоб вони були для нього вищі від земних багатств і власних інтересів.

Власне, за тими ознаками вирізняли інтеліґента посеред освіченої юрби. Присутність духу і громадянська мужність, розуміння і відчуття причетности – визначальні ознаки справжньої інтеліґенції.

А втім, не тільки інтеліґенції. Є натури інтеліґентні від природи через свою совісність. На жаль, людина, яка відчуває свою причетність до болів і горя сучасників, стає дедалі більшою рідкістю у нашому світі.

Отже, на сторожі свободи не досить поставити пильність... Справжню свободу захищає Абсолют, що захищає і духовні цінності від нас самих.

Якщо у нас не буде поваги до принципу Людини, до Слова, яке було найпершим, то жадними зусиллями не захистити нам наших прав і свобод. Буде суперечка про значення. Буде багато слів... І навіть відомий вираз Ґете:

Лиш той життям і щастям володіє,
Хто їх виборює щодня,

мабуть, треба розуміти як щоденні зусилля для закріплення принципу Абсолюту.

З виступу
на Міжнародному конгресі ПЕН-клубу
в Мінську, вересень 1996 р.

ОДИН З ПОКОЛІННЯ

Учасники історичного процесу не завжди свідомі своєї місії. Зате відплата за свободу вибору їм прояснюється відразу. Коли хтось хоче визначити свою міру причетности до руху шістдесятників, то йому треба пригадати, яку він дорогу вибирав і чим платив за це.

Епоха будівництва комунізму забезпечувала схожість біографій. Народжені при соціялізмі проходили в лавах піонерів і комсомольців школу і часом вищу школу, армію, влаштування на роботу, вибирали собі сімейний стан і з послужним списком виходили на «заслужений відпочинок». Бо хто собі ворог? Після Сталіна ролі «ворогів народу» вже не призначали зверху... Шістдесятники започаткували свободу іншого вибору. З дипломами про вищу освіту їх не хотіли приймати кочегарами, перед ними закривалися двері редакцій і відкривалися брами тюремні. Це не був вибір героїчного шляху – то був тільки вибір дороги чесної. Йшлося про оборону вартостей, яких не можна здавати ніколи, ні за яких умов.

ТВОРЧІСТЬ І ЗОНА

Свобода спокуслива. Вона передається людиною людині, як усмішка. Недарма усмішка часто трактувалась як символ антисовєтський. Вожді задавали похмурий тон.

Покоління українських літераторів 60-х років, відкривши заборонені усмішки і твори своїх попередників, зраділи. І полетіли, як метелики на свічку.

Творчість вимагає присутности Неба і Сонця. І Радости. Коли ті сили струменіють у підтексті творчости, тоді вона тяжіє до вічности.

З виступу
на Европейській конференції ПЕН-клубу
«Література, ув'язнення, заслання»
в Празі, 1996 р.

ЦИТАДЕЛЯ ДУХУ

Нас зібрав високий ідеалізм, який проходить через історію. Пробудженим людям заборонили пошук правди після викриття сталінських злочинів. По суті, заборонили мислити чесно. Коли я говорив у своєму «останньому слові» про друзів, котрі «своєю присутністю наш світ животворили», то були у цьому і виклик, і сповідь: «Мені випало гірке щастя спілкуватися і працювати з людьми рідкісно талановитими і шляхетними – про подібних раніше я читав лише в книжках».

Ідеалізм не піддається демонтажу. Як і особа. Навіть якщо вона записана в тюремному інвентарі.

У сьогоднішньому епізоді в протоколах оформляється демонтаж: що, де, коли, як, з ким... І вас спонукають до співучасти в демонтажі. Ідеалізм виставляє проти цинізму етичний принцип: «відмовляюсь відповідати з етичних міркувань».

Або іронічну зброю: «до державної безпеки це не має відношення». А там звикли до повного стриптизу заляканої істоти – їх дивує опір. І якщо нині, уже в 2001 році, я все ще виступаю із захистом давніх позицій перед іґнорацією та відважною безпринципністю, то, мабуть, продовжую захищати нашу цитадель ідеалізму. Я знаю, вона не була досконалою.

Йдеться про людські слабкості, компроміси і смертельну втому. Попри все це, ми не втрачали поваги і любови. То була наша філософія чи наша релігія етичного ідеалізму, яка зберігається й досі. Може, з чеховським ностальгійним відтінком: «яка насолода – поважати людей».

Коли президент Кеннеді запропонував Хрущову діялог, багато людей не могли зрозуміти його наміру розмагнічувати ідолів. То було мудре починання і заразливий приклад. Мої публікації і есеї в «самвидаві» не були «викриттям ворога» – це спокійні розмови про наші спільні проблеми, понад вузькими клясово-ідеологічними поняттями.

Я вигадував собі партнера з розумними очима. Діялог закінчився на суді. «Ото вам від них», – підняв суддя Дишель мою книжку закордонного видання. «А то вам від нас», – тримав він у руці вирок клясово-пролетарського суду.

Але від того часу і досі діялог триває. Треба вчитися відповідати усмішкою на похмурість і добром на зло. І визнавати право іншого.

ЩО НОВОГО СТВОРИЛИ?

То були письменники, поети, літературні критики, маляри, композитори – і до кожного такі запитання ставить нове покоління. І потрібна коректна відповідь. Але загалом я скажу: то не була ляборaторія. Правда, за всяких умов кожен підіймався в міру сил на вищі щаблі і жив інтенсивним творчим життям. Кожен мав стояти високо, інакше б його не бачили і не чули...

Але ж то не була дослідна чи творча ляборaторія. То був одважний захист вартостей. Захист вартостей у XX ст. – це теж твір. Якщо досі залишалося актуальним те, що ми писали тоді, то не треба нового. До речі, новим був дух солідарности і взаємозацікавлености – цю модель слід би зберегти.

ФЕНОМЕН КИЇВА

Тут заарештували нас, як злочинців, і ув'яз-нили в сірому домі навпроти Св. Софії. Але Софійський собор, небо і сонце над ним, гори, парки, Дніпро – все це належало нам, і ми це відчували. То був наш Новий Єрусалим, і ми його наповнили любов'ю і святом зустрічей. У минулому столітті з холодного Петербурга Микола Гоголь волав: «Туди, туди! В Київ! У давній, у чудовий Київ! Він наш, він не їхній...»

Благословенні апостолом Андрієм гори над Дніпром були наші. Київ об'єднав нас – з Волині і Донецька, з Чернігова і Львова, Харкова й Івано-Франківська, – і ми створили в культурі свою сім'ю.

Коли приїжджали студенти з Польщі і Чехословаччини – вони були нашими гостями і до нас горнулися. Ми разом сміялися, коли їх поселили на вулиці під назвою «Краснозвездная».

Містична краса Київа перекривала сірість квадратових начальників і похмурість їхніх кабінетів. Старий Київ притягував естетично й духовно. Але коли говорити про єднання, не слід забувати архетипів – матері з її піснею і молитвою, духів предків...

З виступу у Варшаві на презентації книжки
«Бунт покоління», 2001 р.

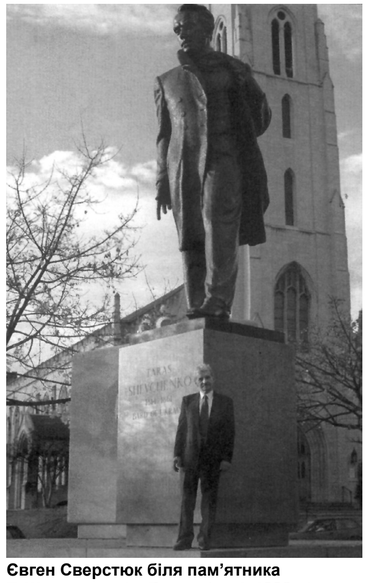

Євген Сверстюк біля пам'ятника Т. Шев-ченкові у Вашинґтоні, 1993 рік

Євген СВЕРСТЮК

ТРЕБА ЗМІНЮВАТИ СЕБЕ, ЛЮДИ ДОБРІ!

Афоризми й висловлювання Євгена Сверстюка з добірки, яку уклав студент НаУКМА Роман Павлов.

Початок у ч.5

• Вершину треба опановувати всіма силами – триматись на ній. Триматись! Отже, навіть брак спрямованих зусиль, сама відсутність плекання традицій уже спричинюється до розмивання її.

ЛЮБОВ

• Обдарованість любов'ю – то головний вимір людини. Здатність любити, плекати любов у собі, в дітях, в навколишньому світі – то турбота найголовніша.

• Маємо завіт любови, якого вистачить, щоб жити попри всю мінливість людської долі. Маємо, зрештою, трансцендентні ідеї і вічні цінності, які роблять нас багатими незалежно від майнового цензу.

• Байдужість до ближнього – це згасання душі. А Любов – це сила життя.

• Духовність пов'язана не з професією, а з втіленням Духу, який дає силу літати, творити з любов'ю і приносити радість.

• Любов офірна. Одержимий любов'ю приносить себе в офіру без вагань. І життя потребує його офіри, що б там не говорили корисливі митарі та помірковані фарисеї. Офіри, як зорі, освітлюють холодне небо і запалюють холодні серця. Споконвічно відомо, що коли на вівтар приносять офіру, то вона має бути чиста — вона виходить з найчистіших поривів. На вівтар приносять себе найкращі.

• В душі людини закладена і спрага святости, і потяг до глибини мітів, і нахил творити свято.

ХРИСТИЯНСТВО

• Хто ж нас вчив безстрашности як не Христос? Він не заперечував Закону – Він тільки замінив букву – Духом!

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

• В нашій глибині закопаний скарб великої гідности, що ми є щось більше за нашу злиденну видимість. Тільки у високих постатях, у зоряні хвилини зблискують грані того великого скарбу, засипаного, захованого від нас самих і від світу.

• На нашій землі письменник був завжди найбіднішим сином її, і тому відкривались її важкі болі та високі заповіти.

• …ні в часи Київського князівства, ні в козацькі часи, ні в часи національно-визвольних змагань 1917-1921 і 1942-1950 рр. не спостерігалося у нас туги за вождем. Ні Івана Грозного, ні Петра І, ні Леніна-Сталіна…

• Собори минулого не можуть бути універсальним «філософським каменем» для нашої молоді. Але вони були і будуть колискою її духовного становлення. Як рідне гніздо, без якого не обходиться жоден птах.

• Не забуваймо, що кожна офіра числиться на нашому зоряному небі.

• Може, страждання і є основним нашим капіталом, винесеним із пекельного горнила історії? Може, в ріці страждань і зберігаються живими наші традиційні духовні цінності – наш Образ Бога Живого?

Далі буде

ПОДЯКА ДОБРОЧИНЦЯМ

«Наша віра» від редакції та усіх читачів складає щиру подяку благодійникам, котрі своїми внесками посприяли випуску цього числа: отцю Василю Пишному і парафіянам Церкви Святої Покрови села Рубанівське на Січеславщині, Вірі Бондар, Людмилі, Ларисі, Наталі.

Василь ОВСІЄНКО

Для нього падіння комуністичної цензури було найважливішою зміною XX ст. Він хотів написати живу історію української літератури, придатну для перекладів на інші мови, та не було доступу до джерел і не було свободи слова. І не було вже часу, бо він мусив усюди бути не просто присутнім, а давати лад у ключових проблемах нашого духовного буття – життя людини, життя нації, життя людства.

Та він, як і об'єкт його досліджень Тарас Шевченко, не нарікав на Бога: «Я народився під щасливою зіркою: вона висвітлювала моє обличчя і ніколи не ховала його в тінь... Навіть у найтемніші дні без просвітків я відчував, що моя зірка висока – і любив її. На Становому плоскогір'ї в холодні бурятські ночі зорі такі великі, що здається – вони гріють. Як циганське сонце. В пустелі велелюдного міста вони блякнуть, але голубе мерехтіння залишається».

Юрій ХВАЛЮШ,
журналіст, м. Луцьке

У ВІНОК ПАМ'ЯТІ

Із паном Євгеном я спілкувався заочно, як пересічний дописувач «Нашої віри». Саме завдяки славному землякові з'явилася моя публікація забутого оповідання Павла Грабовського «Христос воскрес!». Кмітливий Редактор додав і свою лепту: цитату з вірша Павла Граба та уривок його ж листа від 1893 р. Отак нагадали про 100-річчя від дня смерти великого подвижника, українського політичного в'язня, поета і громадянина.

Двічі пощастило коротко зустрітися: у Києві на конференції науковій (вул. Михайла Грушевського, 4) та на Волині під час відзначення ювілею музейної господи Лесі Українки (с. Колодяжне).

Цього року автор сих рядочків надрукував книжечку «Окрушини з українських записників». У ній є згадки про Євгена Сверстюка, «Нашу віру»…

Вічна пам'ять українському любомудрові. І Царство Небесне.

Передплачуйте газету

У кожному поштовому відділенні можна передплатити газету «Наша віра», індекс **61671**.

Газета містить актуальні матеріяли з релігії та історії, богословські, філософські, літературознавчі та публіцистичні статті. В кожному числі є сторінка для дітей та юнацтва.

Передплатіть газету собі та подаруйте передплату друзям.

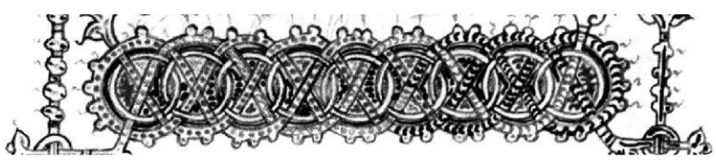

Засновник і видавець – колектив Редакції газети

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР Раїса ЛИША

ДИРЕКТОР Орина СОКУЛЬСЬКА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕҐІЯ: Раїса ЛИША, Олександер ТКАЧУК, Олесь ШЕВЧЕНКО, Василь ОВСІЄНКО, о. Іван РИБАРУК, Олександер СУГОНЯКО, Тарас ЧОРНОКОЖА, Тамара ОҐДАНСЬКА.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР-ОРГАНІЗАТОР: Ольга КАВУН
Комп'ютерна робота: Лесі МАЧАЧІ

Зайти: вул. Межигірська, 21, 04071
Для листів: Україна–Ukraine, 01001, Київ-1, а/с283.
E-mail: nashavira@ukr.net; http://www.nashavira.ukrlife.org
Телефон-факс: 425-68-06

Наш розрахунковий рахунок: 26004001282001, МФО 300142 в УКРІНБАНКУ
Ідентиф. код №22893760 Підписано до друку 16 листопада 2015 р.

Газета віддрукована у видавництві «Ліра». Вул. Наукова, 5, м. Дніпропетровськ Наклад 1500 Зам. Реєстраційне свідоцтво КВ N671 від 7 червня 1994 р.